

อุดม รุ่งเรืองศรี

ข่อมเป็นที่รับรู้กันในวงวิชาการว่าดินแดนล้านนาคือเขตจังหวัด เชียงราย เชียงใหม่ พะเยา ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน และ แม่ฮ่องสอน ซึ่งอยู่ทางตอนเหนือของประเทศไทย เป็นแหล่งรวมของชนหลายเผ่าและมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาหลัก จากประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน นับตั้งแต่การที่พระญามังรายครองราชสมบัติเมื่อ พ.ศ. 1802 (1259 A.D.) ได้สร้างเมืองเชียงรายเมื่อ พ.ศ. 1805 (1262 A.D.) และสร้างเมืองเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ.1826 (1283 A.D.) แม้ในระยะแรกเริ่มคือเมื่อพระญามังรายยึดได้เมืองหริภุญชัย (ลำพูน) เมื่อ พ.ศ.1824 (1281 A.D.) แล้ว ล้านนาจะได้รับพระพุทธศาสนาจากชนเผ่ามอญที่ลำพูนมาก่อนก็ตามแต่ก็ยังไม่เป็นที่ชัดเจนนัก ต่อมาในรัชสมัยของพระญากือนาแห่งเชียงใหม่ ก็ได้เชิญพระสุมนเถระจากเมืองสุโขทัยไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในลำพูนและเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ.1919 (1376 A.D.) แล้วพระพุทธศาสนาก็ได้รุ่งเรืองขึ้นในล้านนาโดยลำดับ ดังที่พบว่ามีวรรณกรรมพุทธศาสนาปรากฏขึ้นเป็นอันมากและที่รู้จักกันทั่วไปเช่น จามเทวีวงศ์, ปฐมสัมโพธิกถา, วิสุทธิมัคคทีปนี, เวสสันดรทีปนี, มังคลัตถทีปนี, จักกवालทีปนี, ชินกาลมาลีปกรณ์ และ ปัญญาสชาดก (พระเจ้าห้าสิบชาติ) เป็นต้น

วรรณกรรมชาดกนอกนิบาตล้านนา

ชาดกหมายถึงเรื่องที่เกิดขึ้นแล้วในอดีต โดยเป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันได้บำเพ็ญบารมีในชาติต่างๆ ก่อนที่จะเสวยพระชาติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะและสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า ชาดกจัดเป็นสองกลุ่มคือ “นิบาตชาดก” และ “พาหिरชาดก” นิบาตชาดกหมายถึงชาดกที่เป็นส่วนหนึ่งของพระไตรปิฎก มีทั้งหมด 547 เรื่อง แต่ละเรื่องจะกล่าวถึงอดีตชาติของพระพุทธเจ้าก่อนที่จะตรัสรู้ซึ่งเสวยพระชาติเป็นสัตว์หรือมนุษย์ต่างๆ กันไป ชาดกดังกล่าวแบ่งเป็น 22 นิบาตแต่ละนิบาตก็มี

จำนวนชาคนอกนิบาตไม่เท่ากัน โดยเฉพาะนิบาตที่ 22 เรียกว่ามหานิบาตชาคนอกหรือ “ทศชาติชาคนอก” นั้นเอง ชาคนอกที่ไม่ตรงนิบาตชาคนอก 547 เรื่องนั้น ล้วนแต่เรียกว่าเป็น พานิราชาคนอก หรือ ชาคนอกนิบาต ทั้งสิ้น

ชาคนอกนิบาตในล้านนาเป็นเรื่องที่นักปราชญ์โบราณแต่งขึ้น เรื่องที่นำมาเป็นต้นเค้า นั้นอาจมาจากนิทานพื้นบ้านหรือนิทานที่ได้รับฟังสืบทอดกันมาหรืออาจเป็นเรื่องที่ผู้รจนานำได้คิดขึ้นมาเอง ก็ได้ เท่าที่ ศาสตราจารย์ ดร. ฮาร์ลด์ ฮุนดิอุส และอาจารย์สิงฆะ วรรณสัย ประมวลขึ้นในช่วงการศึกษาสำรวจคัมภีร์โบราณนั้น พบว่ามีชาคนอกนิบาตที่แต่งในล้านนา 226 เรื่อง แต่เมื่อผู้เขียนได้ตรวจสอบข้อมูลที่มีอยู่ในแหล่งเก็บรวบรวมรวมต่างๆ ในขณะนี้พบว่า มี ชาคนอกนิบาตล้านนา รวม 193 เรื่อง แต่มีชื่อเรื่องรวม 316 ชื่อ โดยที่ชาคนอกบางเรื่องอาจมีชื่อมากกว่าหนึ่งชื่อเช่น คำกาคำ เรียกตามลักษณะผิวกายสีตาของพระเอก แต่เรียก พิมพาจะนุ่นจิว ตามลักษณะของนางเอกที่เกิดจากผลนุ่น เรื่องช้างโพรงนางผมหอม ก็อาจเรียกให้สั้นลงว่า นางผมหอม ส่วนจิตตสารี อาจพบว่า เรียกชื่อเป็น พรหมทัตต์ และ พรหมทัตต์หน้าแว่น และเรื่อง หนูเผือก อาจพบว่ามีชื่อ มหาคุณทิ มหาคุณทิหนูเผือก มหาคุณทิละ มหาคุณปัทมิตะ เสตปัทมิตะ เสตปัทมิตชาคนอก เสตมุสิกะ รัมมปาละ และรัมมปาละหนูเผือก เป็นต้น ส่วนนิบาตชาคนอกนั้น ขณะนี้พบแล้วรวมจำนวน 96 เรื่อง

จากการศึกษาพบว่าชาคนอกนิบาตของล้านนามีวิธีการแต่ง 4 แบบด้วยกัน คือ

1. แต่งด้วยภาษาบาลี ชาคนอกจำพวกนี้มีไม่มากนัก ดังพบในชุด ปัญญาชาคนอก จำนวนหนึ่ง
2. แต่งแบบ “นิสสัย” หรือ การแปลยกศัพท์ คือการแต่งแบบยกศัพท์ภาษาบาลีมาตั้งคำหนึ่งแล้วแปลเป็นภาษาล้านนาสลับกันไปจนจบใจความ ดังพบว่าเรื่องส่วนใหญ่ใน “ปัญญาชาคนอกฉบับ วัดสูงเม่น อ.สูงเม่น แพร่” ที่ปริวรรตออกเป็น ปัญญาชาคนอกฉบับปริวรรตจากอักษรธรรมหรือ การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปัญญาชาคนอกฉบับล้านนา ของรองศาสตราจารย์ ดร.พิชิต อัครนิจ และคณะ ชาคนอกในชุดดังกล่าว ส่วนใหญ่เป็นการแต่งประเภท “นิสสัย” นี้
3. แต่งแบบสำนวนเทศน์ ใช้ฉันทลักษณ์ประเภทรำยาว การแต่งแบบนี้จะเริ่มด้วยการยกคาถาหรือจุมณีบทภาษาบาลีมาตั้งแล้วใช้ภาษาล้านนาคำเนินความต่อไป โดยแบ่งเป็นวรรคละ 7-13 คำ คำสุดท้ายของวรรคจะส่งสัมผัสไปยังคำที่ 3-7 ของวรรคถัดไป ในตอนท้ายของความใน

แต่ละช่วงจะจบด้วยคำลงท้าย เช่น “แล/แลนา” เป็นต้น พบว่าชาดกที่แต่งแบบนี้จะมีการใช้โวหารพรรณนาค่อนข้างยาว เช่น ใน เวสสันดรชาดก เป็นต้น

4. แต่งแบบร้อยแก้ว การแต่งชาดกแบบนี้จะคล้ายกับการแต่งแบบสำนวนเทศน์ เพียงแต่ภาษาล้านนาที่บรรยายในการดำเนินเรื่องไม่จำเป็นต้องส่งสัมผัสเท่านั้น ชาดกนอกนิบาตในล้านนาส่วนใหญ่ มักแต่งในลักษณะนี้

ทั้งนี้พบว่าชาดกบางเรื่องแม้จะ “ริสสนา” หรือรจนาด้วยฉันทลักษณ์ร้อยแก้วก็ตาม แต่เมื่อมีการพรรณนาถึงความรู้สึกโศกเศร้าเช่น การคร่ำครวญ อย่างที่นางเทวีครวญเพราะพระโอรสพลัดพรากไปนั้น บางครั้งก็อาจเรียบเรียงด้วยฉันทลักษณ์ร้อยแก้วก็มี ทั้งนี้อาจเป็นเพราะลีลาการพรรณนาด้วยโวหารเชิงกวีนั้นน่าจะเร้าความรู้สึกได้มากกว่าการเรียบเรียงด้วยภาษาร้อยแก้ว

ชาดกนอกนิบาตล้านนามีลักษณะ โครงเรื่อง 3 แนว คือ

1. โครงเรื่องเดี่ยว อย่างในสิริจุทามณีชาดก ในชุดปัญญาสชาดก ที่พระโพธิสัตว์รำพึงว่าอยากบริจาคเลือดเนื้อและชีวิตให้เป็นทาน พอพระอินทร์ทราบเหตุก็แปลงเป็นพราหมณ์ครึ่งซีกมาขอกายอีกซีกหนึ่งจากพระโพธิสัตว์ เมื่อพระโพธิสัตว์ให้ขัยม์ใช้เลื่อยผ่าร่างบริจาคแล้วก็สิ้นชีวิต พราหมณ์แปลงก็แสดงตัวว่าเป็นพระอินทร์แล้วชุบชีวิตพระโพธิสัตว์คืนมา เป็นต้น
2. โครงเรื่องขยาย เป็นเรื่องในแนวการเล่าถึงชีวิตของตัวละครซึ่งผจญกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ในชีวิตเช่น เรื่อง สมภมิต ที่พระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นกษัตริย์พาลูกเมียหนีศัตรูออกจากเมือง แล้วพลัดพรากจากลูกและเมีย จากนั้นจึงให้ลูกหรือเมียเป็นผู้ดำเนินเรื่องจนกว่าที่ทุกคนจะได้พบกัน
3. โครงเรื่องแบบผจญภัย โครงเรื่องแนวนี้จะให้พระโพธิสัตว์พลัดพรากจากเมืองเข้าไปไปพบฤๅษี ได้ของวิเศษแล้วได้เดินทางต่อไป จากนั้นก็จะพบกับอุปสรรคหรือได้รับกับตัวละครร้าย ในช่วงเวลานั้นพระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นพระเอกก็จะได้พบตัวละครเอกฝ่ายหญิงที่มักจะมีหลายนาง เมื่อแก้ไขอุปสรรคแล้วก็กลับคืนเมือง และพระโพธิสัตว์ก็มักจะได้รับแต่งตั้งให้เป็นกษัตริย์ในเมืองนั้น

ทั้งนี้ เมื่อดูจากลักษณะร่วมของชาคนอกนิบาต เรื่องต่าง ๆ ของล้านนาแล้ว อาจสรุปลักษณะรวมของเรื่องที่ปรากฏได้ ดังนี้

1. ครอบครัวของพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์อาจมาจากครอบครัวระดับใดระดับหนึ่ง ดังนี้ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ เสนา ปุโรหิต เศรษฐี พ่อค้า คนยากจน หรือเกิดเป็นสัตว์
2. สภาพที่พระโพธิสัตว์เกิดมา พระโพธิสัตว์อาจเกิดมาได้ทั้งในสภาพร่างกายที่สมบูรณ์งดงามดังที่ปรากฏในเรื่องต่างๆ ทั่วไป อาจเกิดมาที่มีร่างกายที่ไม่สมบูรณ์ครบเช่นมีแต่หัวอย่างแดงโม ในเรื่องชมพูห่มากเต้า อาจมีผิวกายดำอย่างในเรื่องก่ำกาดำ หรือเกิดมาเป็นสัตว์เช่นเป็นกิ้งก่า ซึ่งตอนหลังได้ลอกคราบเป็นหนุ่มรูปงามในเรื่อง สิวณณะจักก่ำขางคำ หรือเกิดเป็นหนูเผือก เป็นต้น
3. การเรียนวิชา พระโพธิสัตว์อาจเรียนวิชาจากอาจารย์ทิศาปาโมกข์ ในเมืองตักกสิลา เรียนจากฤาษีในป่าหิมพานต์ จากอาจารย์ผู้ทรงศาสตร์เทพ หรือ ไม่ได้เรียนแต่มีปัญญาเกิดเอง
4. การออกผจญภัย พระโพธิสัตว์อาจออกผจญภัยด้วยเหตุที่ถูกขับออกจากเมือง ถูกบังคับให้เดินทางไปค้นหาของวิเศษ ติดตามสหายไปเที่ยว ไปเรียนวิชา หรือถูกลักพาตัว ก็ได้
5. การได้รับอำนาจพิเศษ พระโพธิสัตว์อาจได้รับพรพิเศษหรือของวิเศษจากพระอินทร์ จากฤาษี หรือค้นพบของวิเศษเอง ของวิเศษที่เสริมอำนาจของพระโพธิสัตว์อาจเป็น “ดาบศรีกัญชัช” หรือ พระแสงขรรค์ชัยศรี “เกิบดินทิพ” คือรองเท้าวิเศษสวมแล้วหะได้ ไม้เท้าวิเศษที่ใช้ฆ่าหรือชุบชีวิตได้ “ธนูสิงห์” คือธนูวิเศษ “แก้วมณีโชติ” หรือแก้ววิเศษ เครื่องใช้วิเศษเช่นแห หรือเหล็กไนปืนฝ้าย และในบางเรื่อง เพียงอีกฝ่ายหนึ่งเห็นลายฝ่ามือฝ่าเท้าที่เป็นรูปกงจักร ก็ยอมรับว่าเป็นผู้มีบุญสมภารแล้วช่วยในกิจการต่าง ๆ แม้กระทั่งยกลูกสาวให้อย่างในเรื่อง หงส์ผาคำ หรือ หงส์หิน เป็นต้น
6. สหายของพระโพธิสัตว์ ผู้ที่ติดตามพระโพธิสัตว์ไปผจญภัยอาจเป็น พี่ชาย น้องชาย แม่ เสนา เพื่อน โดยเฉพาะบางเรื่องที่ม้าของพระโพธิสัตว์เป็นได้ทั้งพาหนะที่ไปทางอากาศ เป็นผู้ใหญ่ที่คอยเตือน และก็ยังให้ความเป็นกันเองแก่พระโพธิสัตว์อีกด้วย อย่างในเรื่อง สุทรรณู เป็นต้น

7. ตัวละครที่เป็นปฏิปักษ์กับพระโพธิสัตว์ พบว่าผู้ที่คอยผจญกับพระโพธิสัตว์ซึ่งมีการเสวยในท้ายเรื่องว่าเป็น “เทวทัตเถร” นั้น อาจพบได้ในเรื่องเป็น ชัยภักดิ์ วิทยากร ผีเสื้อ (รากษส) ปีสาง อมนุษย์ กษัตริย์พาล เศรษฐี พ่อค้า และ “พ่อเลี้ยง” (บิดาบุญธรรม) เป็นต้น
8. ผู้ช่วยของพระโพธิสัตว์ โดยปกติแล้วพระอินทร์จะคอยช่วยพระโพธิสัตว์ในยามคับขัน หรือช่วยชุบชีวิตของพระโพธิสัตว์เสมอ แต่ในการดำเนินเรื่องนั้น นอกจากพระอินทร์แล้ว พบว่าพระโพธิสัตว์อาจมีผู้ให้ความช่วยเหลืออีก เช่น ฤาษี พ่อเต่าแม่เต่า แม่เต่า หุญหม้าย เศรษฐี พ่อค้า พรหมณ์ เสนา ปุโรหิต เทวดา นางเทวดา ชัยภักดิ์ ปีสาง ม้า หมา นกยูง นกแขกเต้า
9. ความสามารถของพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์อาจมีความสามารถหลายอย่างหรืออย่างเดียวกันก็ได้ เช่น การรบ การแก้ไขปัญหา การแสดงธรรม การรักษาโรคภัย การแสดงความสามารถเชิงช่าง เช่น การปั้นรูป การบังคับสัตว์ การเล่นดนตรี การร้อยดอกไม้ การทำอาหาร เป็นต้น
10. กิจกรรมของพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ในแต่ละเรื่องอาจประกอบกิจกรรมเพียงอย่างเดียวหรือหลายอย่างก็ได้ เช่น การติดตามหาบุคคลที่หายไป การไปเรียนวิชา การสงคราม การไปค้นหาของวิเศษ และในช่วงของกิจกรรมดังกล่าวนี้ พระโพธิสัตว์ก็มักจะได้พบกับคู่ครองอีกด้วย
11. คู่ครองของพระโพธิสัตว์ พบว่าบางเรื่องพระโพธิสัตว์อาจมีคู่ครองเพียงคนเดียว และบางเรื่องอาจมีหลายคน ซึ่งคู่ครองของพระโพธิสัตว์นั้นอาจเป็นมนุษย์ธรรมดา หุญที่เกิดมาในดอกบัวที่ฤาษีเลี้ยงไว้ ลูกสาวชัยภักดิ์ ลูกสาวพญานาค ลูกสาวพญาจระเข้ ดังในเรื่องนางแดงอ่อนมหา วงส์แดงอ่อน และพบว่าพระโพธิสัตว์ในเรื่องเจ้าสุวัตรนางบัวคำ ที่มีชายาหลายนางจากหลายแหล่ง เช่น นางที่เกิดในดอกบัวที่พระฤาษีเลี้ยงไว้ ธิดาพญาชัยภักดิ์ ธิดาพญาเงือก นางกินรี และนางเทวดา เป็นต้น
12. เพศของตัวละครเอก วรรณกรรมชาดกนอกนิบาตด้านนี้ พบว่าโดยปกติแล้วตัวเอกของเรื่องจะเป็นเพศชายเสมอ แต่ก็ยังมีบางเรื่องที่ตัวละครเอกเป็นหญิง เช่น นางอุทธรธา และเรื่องนาง ออรพิมพา เป็นต้น

13. ที่มาของเรื่อง ที่มาของเรื่องในวรรณกรรมชาคนอกนิบาตนั้นมีหลายแนว เช่นจากนิทานพื้นบ้านเช่นเรื่องสิริสาชาดก ซึ่งเห็นว่ามาจาก ตำนานสุวรรณโคมคำ ที่มาจากอรรถกถาชาดก เช่น กุสราชาดก และ ทริวาหนชาดก ที่มาจากร่องจริง เช่นเรื่อง เจ้าสามลอ ที่มาจากการแต่งเลียนแบบเรื่องอื่น เช่น สุวัณณะวัฬหลงเกศนางาช้าง และ กำพรว้าบัวทองทูลละเมอขาว ทั้งนี้ บางเรื่องมาจากวรรณคดีของพราหมณ์ เช่นเรื่อง หอรมาน, พรหมจักร และ อุตสาบารส โดยที่สองเรื่องแรกนั้นมาจากเรื่องรามเกียรติ์ แต่อุตสาบารสนั้น จะเห็นว่าเกิดจากการนำเรื่อง รามเกียรติ์ และอุณรุทมาผสมกัน และผนวกเข้ากับจินตนาการของผู้แต่ง ทำให้กลายมาเป็นวรรณกรรมชาคนอกนิบาตล้านนาที่น่าสนใจอีกเรื่องหนึ่ง

วรรณกรรมชาคนอกนิบาตที่ปรากฏในล้านนานั้น พบว่ามีวิถีความเป็นอยู่ของล้านนาแทรกอยู่อย่างเห็นได้ชัด อย่างในกรณี พรหมจักรชาคนั้น ในตอนที่กล่าวถึงการยกพลของพรหมจักรเข้าตีเมืองของพระญาวิโรหา (พระรามยกพลเข้าตีเมืองลงกา) เมื่อคู่ตอนที่ในรามเกียรติ์มีการสมุทราทำถนน แต่วิถีเช่นนี้ทางล้านนาใช้การทำสะพานท่อนแทน มีการให้พระญาวิโรหาออกมา “หิงแดคอุ่น” คือรับแสงแดดยามเช้าในหน้าหนาว มีการสังเวทเพราภักษ์ก่อนออกรบ และเรื่องเกี่ยวกับควายทรีและทรพานันก็ปรากฏเป็นนิทานที่กล่าวถึงถึงถึงสองแห่ง

สิ่งที่ปรากฏในสุพรมโหมกะหมาเก้าหาง นั้น มีส่วนที่น่าสนใจคือพระเอกเป็นชายหนุ่มที่มีความเชื่อฟัง ทั้งเชื่อฟังคำสั่งของบิดาและคำแนะนำจากเมีย ทำให้ครอบครัวมีความสุขและมั่นคง และในเรื่องนี้ที่น่าสังเกตก็คือ พระเอกมี “หมาเก้าหาง” เป็นเพื่อน ซึ่งหมาเก้าหางได้ช่วยพระเอกแม้กระทั่งการพาพระเอกว่ายน้ำและจบลงที่ความตายของหมาเก้าหางเอง ส่วนนี้แม้วิถีสังคมปัจจุบันทั่วไปจะมองไม่เห็น แต่ในล้านนาแล้ว การที่พ่อแม่ซึ่งตั้งถิ่นฐานไกลจากผู้อื่นมักจะให้ลูกเลี้ยงสัตว์ไว้เป็นเพื่อนสนิท ดังพบว่าการเลี้ยง “ไก่ตึก, ไก่ต้อย” คือไก่คู่ขวัญไว้เป็นเพื่อนของลูก แต่สัตว์เลี้ยงดังกล่าวมิได้ทำหน้าที่เป็นเหมือนตุ๊กตาเท่านั้น แต่สัตว์นั้นเป็นเพื่อนที่ร่วมชีวิตของลูกด้วย

ในเรื่อง สุวัณณะจักกัคำหรือ สุวัณณะจักกัขางคำ นั้นนับเป็นตัวอย่างของวรรณกรรมล้านนาที่กล่าวถึงการที่ตัวเอกของเรื่องมีรูปกายหรือการแต่งกายที่ผิดปกติ ซึ่งย่อมบอกโดยนัยว่าการที่จะมองผู้อื่นเพียงแต่รูปร่างหรือการแต่งกายนั้น ย่อมจะเป็นการประเมินที่น้อยเกินไป

และในเรื่อง**อายร้อยกบดาน** จะบอกถึงวิถีชีวิตของหนุ่มสาวล้านนามีการ “แอ้วสาว” คือหนุ่มจะไปเยือนสาวในราตรีเพื่อผูกมิตรอันจะนำไปสู่การแต่งงาน และเรื่องนี้ก็บอกด้วยว่า ผู้ที่มีความสามารถทางดนตรี แม้จะยากจนปานใดก็ตาม ก็ยังมีเสน่ห์และได้รับความรักความไว้วางใจจากหญิงสาวด้วยเช่นกัน

ในที่นี้ได้นำเสนอเรื่องย่อ **พรหมจักรชาดก** พร้อมกับนิทานบอกประวัติของถ้ำสองแห่ง มีเรื่องย่อของ**สุพรหมโมกษะหมาเก้าหาง** **สุวรรณะจกคำคำ** และ **อายร้อยกบดาน** มาลงไว้อย่างค่อนข้างละเอียดเพื่อประโยชน์ในการศึกษาต่อไป

พรหมจักรชาดก

ต้นฉบับที่อาจารย์สิงฆะ วรรณสัย นำมาปริวรรตเป็นอักษรไทยนี้เป็นสมบัติของวัดจี้เหล็ก ตำบลบ้านกลาง อำเภอ เมือง จังหวัดลำพูน ต้นฉบับเป็นใบลานจำนวน ๑๐ ผูก อยู่ในสภาพที่ดี มีเนื้อเรื่องครบถ้วนตั้งแต่ต้นจนจบ จารด้วยอักษรล้านนา ภาษาถิ่นล้านนา ผู้จารคืออริยภิกขุและสามเณรกาวิโล จารเมื่อ จ.ศ.๑๒๒๗ ตรงกับพ.ศ.๒๔๐๘ ชาดกเรื่องนี้แต่งเป็นร้อยแก้ว มีคาถาบาลีเริ่มต้นคล้ายชาดกทั่วไป บางตอนยกบาลีมาตั้งยาวมากแล้วจึงเริ่มแปล และสำนวนการแปลก็ติดอยู่ในรูปไวยากรณ์บาลี จึงทำให้เข้าใจได้ค่อนข้างยาก

เนื้อเรื่องโดยย่อ

ครั้งหนึ่งในสมัยพุทธกาล ขณะที่พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่วัดเชตวัน เมืองสาวัตถี วันหนึ่งภิกษุทั้งหลายได้ปรารภกันถึงการที่เทวทัตซึ่งได้เบียดเบียนพระพุทธเจ้ามาทุกชาติได้กระทำความหนักคือโลหิตุปบาทหรือยังให้โลหิตที่พระบาทของพระพุทธเจ้าไหล ผลกรรมนี้ทำให้เทวทัตตกธรณีสูบ ครั้นพระพุทธเจ้าทรงทราบด้วยทิพโสตญาณก็ทรงออกมาถามเรื่องที่ภิกษุเหล่านั้นปรารภกันเมื่อทรงทราบแล้วก็ตรัสว่า แม้นในอดีตชาติ เทวทัตก็เคยกระทำโลหิตุปบาทมาแล้ว ภิกษุทั้งหลายจึงทูลอาราธนาให้ทรงเล่า ซึ่งก็ทรงเล่าเรื่องในอดีตชาติเรื่องหนึ่งคือ

ในอดีตกาลยังมีกษัตริย์องค์หนึ่งชื่อ พญาวิโรหาราชาเสวยราชที่เมืองลังกา มีอัครมเหสีชื่อ กัญจนเทวี มีโอรส ๒ องค์คือ วิโรหาราชากุมารและนันทกุมาร เมื่อวิโรหาราชากุมารอายุ ๑๖ ปีและ

นันทกุมารอายุ ๑๑ ปีต่างก็เรียนรู้ศิลปศาสตร์และไตรเพททั้งหมด ส่วนวิโรหาราชกุมารนั้นมีของทิพย์
คู่บุญคือ เกือกทิพย์ ธนูทิพย์และดาบทิพย์คือดาบศรีกัญไชย ต่อมาวิโรหาราชกุมารก็อภิเษกสมรส
และรับสมบัติแทนพระบิดาที่สิ้นพระชนม์ส่วนน้องคือนันทกุมารก็ได้เป็นอุปราชในลังกาสืบมา

พญาวิโรหามีฤทธิ์เป็นอันมากอาจใช้เกือกทิพย์เหาะไปที่ต่างๆ วันหนึ่งวิโรหาได้เนรมิตกาย
เป็นพระอินทร์ไปเสพสุขกับนางสุธัมมา เมื่อพระอินทร์ได้หลักฐานว่าพญาวิโรหาเข้าหาเมียของตน
เช่นนั้นก็คิดว่าหากจะกำจัดพญาวิโรหาเสียก็ยอมไม่สมควรแก่ความเป็นหัวหน้าเทวดา จึงปล่อยตัว
วิโรหาไปในที่สุด เมื่อถึงกำหนดที่นางสุธัมมาจะจุดแล้วพระอินทร์ก็ให้นางไปเกิดในเมืองลังกาเพื่อ
ทำลายพญาวิโรหา นางจึงไปปฏิสนธิในครรภ์ของนางเกสิ เมื่อคลอดแล้ว พญาวิโรหาก็ตีตั้งชื่อว่ารัตน
กุมารี โชติพราหมณ์ที่พญาวิโรหาเชิญมาก็ทำนายว่ากุมารีนั้นมีบุญนัก แต่นางจะทำให้พญาวิโรหา
ถึงแก่ความพินาศ ควรที่จะนำไปปล่อยแพเสีย เมื่อนางนำไปปล่อยแพแล้ว แพของรัตนกุมารีก็ลอยไป
ติดที่หน้าของฤาษีรูปหนึ่ง ซึ่งก็ได้รับเอากุมารีนั้นไปเลี้ยงจนโตขึ้นมาและได้ชื่อใหม่ว่านางสีดา
และนางก็ให้ความอุปฐากแก่ฤาษีเหมือนเป็นบิดาของตนเรื่อยมา

ในเมืองพาราณสีมีกษัตริย์ชื่อท้าวพรหมทัตมีมเหสีชื่อนางสุคันธเกสิเทวี เมื่อครบกำหนดที่
พระโพธิสัตว์จะจุดนั้น ก็ได้มาปฏิสนธิเป็นโอรสของท้าวพรหมทัต และได้รับการขนานพระนามว่า
พรหมจักร อีกปีหนึ่งต่อมาก็มีราชโอรสอีกองค์หนึ่งชื่อว่ารัมมจักร เมื่อกุมารทั้งสองมีอายุได้ ๑๖
และ ๑๕ ปี ก็ได้พากันไปเรียนวิชาการรบพุ่งต่างๆ ที่เมืองตักกสิลาเป็นเวลา ๑ เดือน เมื่อจบแล้วก็
เดินทางกลับพาราณสี ในขณะที่เดินทางผ่านป่าแห่งหนึ่งได้พบครุฑกำลังรบกันอยู่ พรหมจักรก็ยังถูก
ครุฑผู้น้องตกลงมาตาย พญาครุฑผู้พี่จึงได้เข้ามาขอเป็นข้าช่วงใช้ จากนั้นสองพี่น้องก็เดินทางต่อไป
อีก ๑๖ วันก็ถึงพาราณสี ท้าวพรหมทัตก็ได้อภิเษกให้พรหมจักรเป็นกษัตริย์และตั้งรัมมจักรเป็น
อุปราช

คืนหนึ่งพรหมจักรฝันไปว่าได้นางเทพธิดามาเป็นชายาแต่กลับถูกวิทายาธรตนหนึ่งมาลักไป
ความฝันนี้ทำให้พรหมจักรคิดออกเดินป่าค้นหานางแก้วคู่บุญ ฝ่ายพระอินทร์เมื่อเห็นว่าถึงเวลา
แล้วที่นางสีดาควรจะได้พบกับโพธิสัตว์ จึงแปลงเป็นกวางทองมาชักนำให้นายพราณตามไปจนพบ
นางสีดา เมื่อเห็นนางงามเช่นนั้นนายพราณก็คิดจะไปทูลให้พญาวิโรหาของตนให้รู้ ระหว่างทางกลับ
เมืองลังกานั้น นายพราณก็ได้พบพ่อค้าต่างเมืองอีกหลายคน ก็เล่าเรื่องนางสีดาให้ฟัง พ่อค้าเหล่านั้น

ก็นำกิตติศัพท์ความงามของนางสีดาเล่าต่อกันไปและนำไปกราบทูลกษัตริย์ของตน ส่วนพรานผู้นั้นเมื่อถึงลังกาแล้วก็ไปทูลพญาวิโรหาซึ่งพระองค์ก็รับยกพลไปขอนางสีดาทันที ฝ่ายกษัตริย์อื่นๆ ก็กร้อยเอ็ดเมืองต่างก็มาด้วยความประสงค์อย่างเดียวกัน พระฤาษีจึงให้กษัตริย์เหล่านั้นยิงธนูสังหารผู้ใดยิงได้จึงจะได้นาง กษัตริย์ทุกองค์รวมทั้งวิโรหาด้วยก็ไม่มีผู้ใดยิงได้ กษัตริย์ต่างๆ ก็พากันกลับไปหมดพญาวิโรหาทำให้กองทัพยกกลับไป ส่วนตัวเองก็แอบอยู่ในบริเวณนั้น เพื่อรอโอกาสอยู่

ฝ่ายพรหมจักรและทหารคูใจ ๕ นายเดินทางจากพาราณสีได้ ๗ วันได้รับชะงักยักตนหนึ่งซึ่งก็ได้แก่วิเศษชื่อ “ทิพพจักขุ” และยักษ์นั้นขอเป็นข้าช่วงใช้ด้วย จากนั้นจึงเดินทางต่อไป บังเอิญไปพบนางสีดาซึ่งสงวนน้ำในสระแห่งหนึ่ง ทั้งสองเกิดเสน่หาต่อกัน พรหมจักรจึงไปขอนางจากฤาษีซึ่งฤาษีก็ให้พรหมจักรลงขึ้นสายธนูและยิงก้อนหินให้ดู พรหมจักรสามารถทำได้อย่างง่ายดาย จึงได้รับนางสีดาและธนูเป็นรางวัล พรหมจักรจึงพานางขึ้นสู่กรุงรัตนนคร

ฝ่ายพญาวิโรหาเมื่อทราบเหตุด้วยดาพิชัย ก็เนรมิตกายเป็นกวางทองมาล่อให้พรหมจักรตามไปแล้วแปลงเป็นฤาษีบิดาบุญธรรมของนางสีดามาหาและอุ้มเอานางสีดาเหาะไปลังกา ระหว่างทางก็ได้ผ่านป่าจิวซึ่งเป็นที่อยู่ของครุฑ พญาครุฑจึงพาบริวารเข้าจิกตีวิโรหาแต่ก็พ่ายแพ้ ถูกพญาวิโรหาฟันร่วงลงสู่พื้นจนหมดสิ้น เมื่อถึงลังกาแล้วพญาวิโรหาจะเข้าเสพสุขกับนาง ก็เกิดรุ่มร้อนไปหมด จึงให้นางอยู่ที่ปราสาทแห่งหนึ่งเพื่อหาวิธีที่จะได้นางต่อไป

ทางด้านพรหมจักร เมื่อทราบว่าเมียหายก็ออกตามจนไปพบพญาครุฑและบริวารที่บาดเจ็บครุฑเหล่านั้นได้เล่าเรื่องทั้งหมดให้พรหมจักรฟัง พรหมจักรก็ได้ช่วยเสกเป่าด้วยมนตร์ให้ครุฑเหล่านั้นหายเป็นปกติดังเดิม

พรหมจักรเดินทางต่อไป ได้พบพญากาวินทะซึ่งอาศัยอยู่ในถ้ำแห่งหนึ่งและได้นางวานรตัวหนึ่งเป็นเมีย ลูกที่เกิดมานั้นให้ชื่อว่า หรมาร และเป็นผู้มีอิทธิฤทธิ์เป็นอันมาก พญากาวินทะกล่าวว่าตนเป็นน้องของพญาทาสีกราชผู้ครองเมืองกาสิ คราวหนึ่งมีควายตัวหนึ่งมีนางควายเป็นเมียได้หมั้นตัวก็ได้ฆ่าลูกที่เป็นตัวผู้หมด ครั้งนั้น มีนางควายตัวหนึ่งตั้งท้องแล้วไปคลอดในถ้ำแห่งหนึ่งตกถูกเป็นตัวผู้ ลูกควายนั้นเมื่อเจริญวัยก็ได้ฝึกฝนการต่อสู้จนเห็นว่าสามารถต่อสู้กับพ่อได้แล้ว จึงไปทำพ่อควายให้มาต่อสู้กัน การรบคราวนั้นพ่อควายแพ้ ลูกควายก็ได้ครองฝูงสืบมา ต่อมาเมื่อ

ลูกควายมีความหยิ่งผยองในฤทธิ์ของตนมากขึ้นก็พาบริวารไปทำลายไร่นาของชาวเมืองกาสิ พญากาสิกราชก็รบกับควายและไปสู้กันต่อในถ้ำ พร้อมกับตั้งพญากาวินทะและอำมาตย์ให้คอยดูว่า ถ้ำเลือดชั้นไหนล่อออกมา ก็แสดงว่าเป็นเลือดควาย หากเลือดที่ไหลออกมาเหลวใส ก็หมายความว่าตนเสียทีแล้ว ให้เอาหินปิดถ้ำและให้พญากาวินทะครองเมืองแทน ครั้งนั้นพญากาสิกราชชนะและฆ่าควายได้ แต่เลือดควายที่ไหลออกมานั้นปนกับน้ำ จึงดูเหมือนกับเลือดเหลวใส พญากาวินทะและอำมาตย์จึงชวนกันปิดถ้ำแล้วกลับไปยังเมืองพาราณสีและอภิเษกพญากาวินทะเป็นกษัตริย์ ฝ่ายพญากาสิกราชเห็นถ้ำปิดอยู่ที่โกรธจึงทำลายถ้ำแล้วขับไล่พญากาวินทะออกจากเมือง พญากาวินทะจึงไปอยู่ป่าและได้เมียเป็นวานรตั้งแต่นั้น

พรหมจักรได้เล่าเรื่องของตนให้พญากาวินทะฟังบ้าง ซึ่งพญากาวินทะก็เห็นใจและอาสาจะช่วยพรหมจักรรบกับวิโรหา จากนั้นพรหมจักร พญากาวินทะ หรมาร และบ่าวก็เดินทางเข้าสู่เมืองกาสิเพื่อหาทางช่วยให้พญากาวินทะได้ครองเมืองแต่ได้ทราบว่พญากาสิกราชสิ้นพระชนม์ไปแล้ว เสนาอำมาตย์จึงเชิญพญากาวินทะขึ้นครองเมืองกาสิต่อไป

หลังจากนั้นพรหมจักรก็ส่งสาส์น ไปกราบทูลเรื่องต่างๆ ให้พญาพรหมทัตผู้เป็นบิดาทรงทราบแล้วจึงขอกองทัพจากเมืองกาสิและกองทัพจากร้อยเอ็ดหัวเมือง เพื่อไปรบกับพญาวิโรหา คราวนั้นรมจักรผู้เป็นอุปราชเมืองพาราณสีก็ได้ยกพลมาที่เมืองกาสิ พญากาวินทะก็จัดทัพใหญ่โดยมีพระองค์เองและหรมารเป็นแม่ทัพ เมื่อกองทัพต่างๆ พร้อมแล้วก็ออกเดินทางใช้เวลา ๓ เดือนก็บรรลุถึงฝั่งมหาสมุทร จึงได้หาทางข้ามมหาสมุทรต่อไป

จากนั้นการสร้างสะพานก็เริ่มขึ้น หรมารเอาเอาวัลย์และหว่ายผูกติดเอวของตนเหาะไปถึงเกาะกลางน้ำแล้วเอาเอาวัลย์หว่ายนั้นผูกกับต้นไม้ใหญ่ ถัดนั้นจึงเอาไม้ไผ่ไม้กลวงทำเป็นท่อนลอยเพื่อลำเลียงอุปกรณ์และเริ่มลงหลักสร้างสะพานต่อมา ในขณะที่พวกสัตว์น้ำก็ได้มาทำร้ายผู้คนจนล้มตายไปมาก หรมารจึงต้องดำน้ำลงไปรักษาการณ์อยู่ การสร้างสะพานดำเนินไปเดือนหนึ่งจึงสำเร็จลงแล้วจึงพากันยกพลข้ามสะพานไปสู่ลังกา

ในขณะที่หรมารรักษาการณ์ในน้ำนั้นยังมีนางสาวนามาลิกาตนหนึ่งได้คูคติน้ำปนเหงื่อและปัสสาวะของหรมารจึงตั้งครรภ์ เมื่อบิดานำรู้เรื่องทั้งหมดก็แปลงเป็นคนไปดูการสร้างสะพาน

บังเอิญมีครุฑบินผ่านมาเห็นจึงเข้าจับพญานาคแปลงแล้วบินไปทางเมืองลังกา ขณะนั้นพญาวิโรหา ออกมานั่งฝั่งแคดอันในยามเช้าอยู่ เห็นครุฑแสดงอาการไม่เกรงคนจึงใช้ธนูยิงครุฑ ครุฑตกใจจึง ปล่อยนาคแล้วหนีไปหาพรหมจักร พร้อมทั้งอาสาจะช่วยพรหมจักรรบกับวิโรหา ฝ่ายนาคเมื่อพ้น จากความตายแล้ว ก็ไปเล่าเรื่องการสร้างสะพานแก่พญาวิโรหาพร้อมทั้งอาสาจะช่วย

ในขณะที่ทั้งสองฝ่ายส่งทหารออกลาดตระเวนนั้น พรหมจักรก็ให้หรมารไปสืบข่าวว่านาง สีดาจะยังคงรักตนหรือไม่ พร้อมทั้งส่งสาส์นไปให้นางด้วย หรมารเหาะไปแต่ข้ามเมืองลังกาไปถึง ป่าหิมพานต์ จึงเข้าไปถามทางจากฤๅษีคนหนึ่งแล้วพักอยู่ด้วยในคืนนั้น รุ่งเช้าฤๅษีไปบิณฑบาต และตั้งห้ามมิให้หรมารไปทางทิศเหนือของอาราม แต่หรมารไม่เชื่อจึงถูกยักษ์แปลงเป็นปลิงพันขา พญาวานรไว้เพื่อจะลากลงไปกินในสระต่างฝ่ายต่างดิ่งกันอยู่ เมื่อฤๅษีกลับมาพบเข้าจึงถ่มน้ำลาย ถูกปากปลิง ๆ ก็ปล่อย เมื่อรับประทานอาหารแล้วฤๅษีก็บอกทางไปเมืองลังกาแก่หรมาร

เมื่อหรมารพบกับนางสีดาแล้วก็ถวายสาส์น นางสีดาจึงส่งความไปทูลให้พรหมจักรเรียก ท้าพมารับนาง ในตอนเดินทางกลับนั้น หรมารอยากรู้ทางเข้าออกของเมือง จึงมาที่เสนาทั้งหลาย ชุมนุมกันอยู่และถูกจับไปนอกเมือง เสนาจึงเอาหญ้าคามัดหลังหรมารแล้วจุดไฟเผาและปล่อยไป หรมารจึงไปสู่เรือนของพญาและอามาตย์ทั้งหลายจนไฟไหม้ทั่วเมือง แล้วหรมารก็โคดลงน้ำเพื่อ ดับไฟและเหาะกลับไปยังกองทัพของพรหมจักร

พรหมจักรเริ่มเคลื่อนทัพตีหัวเมืองลังกาเข้าไปตามลำดับ ทหารของลังกาที่พ่ายจึงไปทูลให้ พญาวิโรหาทรงทราบ ซึ่งวิโรหาที่สั่งให้จัดทัพและเรียกพลจากเมืองต่างๆ ไปรวมกันแล้วจึงสั่งเวย อารักษ์ประจำเมือง จากนั้นจึงเคลื่อนทัพออกไปมีนายทัพชื่อต่าง ๆ จำนวน ๖ นายควบคุมไปตั้งรับ ข้ำศึก ทัพฝ่ายพรหมจักรซึ่งมีนายทัพ ๘ นายก็เข้าต่อสู้กัน รัมมจักรจึงร้ายมนตรีเกิดเป็นเกวียนไฟ ไล่ทัพลังกาจนพ่ายไป ทัพของขุนวิโรหาเสียนายทัพไป ๓ นายและเสียดทหารไปหมื่นเศษ ในการรบ ครั้งต่อมา นันทอุปราชฝ่ายลังกาถูกจับได้และลังกาเสียดขุนทัพไปอีก ๕ นาย รวมกับเสียดทหารอีก หลายโกฏิจนไม่อาจนับได้ แล้วทัพของพรหมจักรก็เข้าล้อมเมืองลังกา ครั้งนั้นวิโรหาและรัมมจักร ได้ต่อสู้กันด้วยการเสกมนตรีเป็นน้ำ, ไฟ, ลม หรือภาพยนตร์ จนพญาวิโรหาเกิดแค้นใจที่ตนมีฤทธิ์ ซึ่งไม่มีใครต้านทานได้ ยังมาถูกลองฤทธิ์เช่นนี้

พรหมจักรส่งสาส์นถึงพญาวิโรหาให้ส่งนางสีดาคืน หากไม่คืน ก็ให้มาชนช้างในวันรุ่งขึ้นพญาวิโรหาเรียกนาคให้นาคยกทัพไปช่วย จากนั้นก็กรีธาพล เมื่อทัพทั้งสองเผชิญหน้ากันทัพนาคบุกเข้าไปจนกองทัพของพรหมจักรระส่ำระสาย จึงขอให้ครุฑพากันไปช่วยจนนาคหนี แล้ววิโรหาที่ใช้ธนูยิงยังครุฑจนแตกพ่ายไป ครั้งนั้นวิโรหาเนรมิตกายมี ๑๐ เศียร ตาแดงดั่งไฟ ถือดาบศรีกัญไชยเข้ารุกจนนายทหารฝ่ายพรหมจักรล้มตายไปมาก เมื่อค่ำลง ทั้งสองฝ่ายก็ยกทัพกลับไปพอเช้าขึ้น ก็ออกมารบกันใหม่ เป็นเวลานานถึง ๑๐ เดือน

พญานาคเห็นว่าจะรบกับพรหมจักรบนดินไม่ได้ ก็อาสาพญาวิโรหาว่าจะดันแผ่นดินไปที่ทัพพรหมจักรแล้วลักตัวพรหมจักรไปบาดาล และก็ได้สำเร็จ เกิดโกลาหลทั่วไปในทัพของพรหมจักร เจ้านันทะอนุชาของวิโรหาซึ่งถูกจับและหนีมาอยู่กับพรหมจักรก็บอกว่าพรหมจักรถูกนาคลักตัวไปและให้หรมารติดตามไปจนถึงเมืองนาคแล้วพาตัวพรหมจักรกลับค่าย ฝ่ายหริยซึ่งเป็นลูกของหรมารกับนางนาคมาลิกาเห็นผู้มาชิงนักโทษจึงเข้าไปต่อต้าน เมื่อรู้จักกันแล้วหรมารจึงสั่งหริยให้อยู่กับแม่และหรมารก็พาพรหมจักรกลับคืนไป

ถัดมาอีก ๗ วันพญาวิโรหาที่ยกทัพใหญ่ออกมารบกับพรหมจักรโดยเนรมิตกายมี ๑๐ เศียรเหาะมาทำพรหมจักรรบ คราวนั้นพญาวิโรหายิงธนูมาถูกที่พระบาทของพรหมจักรแล้วยกทัพกลับไปพรหมจักรได้รับความทรมาณมากจากพิษธนู เสนาฝ่ายพรหมจักรก็ได้ปรึกษากันและถามเจ้านันทอุปราช เจ้านันทอุปราชก็บอกว่ายาที่จะรักษาพิษธนูนั้นอยู่ที่จอมคอยจิกดวงป्ली พญากาวินทะเลจึงให้หรมารเหาะไปนำมาฝนทาที่พระบาท พิษธนูจึงหายไป

เมื่อหายปวดจากพิษธนูแล้วพรหมจักรก็ปรึกษากับรัम्मจักร, พญากาสิ, หรมารและเสนาทันหลายว่าบัดนี้รบกันมาได้ ๑๐ เดือนแล้ว และเสียโยธาไปมากมาย ยังไม่สามารถเอาชนะกันได้ มีวิธีไหนที่จะปราบวิโรหาได้ เมื่อถามเจ้านันทอุปราชนั้น นันทอุปราชก็บอกให้นำเอาดินคิดทางครกกระเดื่อง กับไม้ซีกจากชานบ้านและดินพอกหางหมู รวมกันไปใส่ที่ขอดฉัตร แล้วไปทำพิธีกรรมเลี้ยงผีอารักษ์ที่ชื่อ ราพณาสูร ซึ่งสถิตอยู่ที่ไม้แคฝอยด้านตะวันออกเฉียงใต้ของเมือง มีเหล่า ๑๐๐ ไหและควายเผือกหนุ่มมาพล่าและแกง กับทั้งหมูดำขาวที่เท่ามีกิบติดกันปรุงเป็นอาหารอย่างดีไปให้ราพณาสูรอารักษ์ประจำเมืองนั้น ราพณาสูรจะแปลงเป็นแร้งมากินเครื่องเช่น แล้วให้หาชายที่ไม่เคยมองหน้าสตรีครบ ๓ ปีเป็นผู้นำวธูยึงผีอารักษ์แปลงนั้น และให้ยิงพญาวิโรหาจึงจะ

สำเร็จ เมื่อสืบดูแล้วทราบว่า รัมมจักรผู้เดียวที่ไม่เคยมองหน้าสตรีมาสี่ปีแล้ว และหรมารก็ได้ไปเยี่ยม คันธนูและลูกศรมาจากนางยักษ์คนหนึ่งมาได้ จากนั้นจึงดำเนินการตามคำขอร้องนั้นทูลุปราชทุก ประการ ทั้งการสังเวชอารักษ์ การประหารอารักษ์และการนำสิ่งอัปมงคลไปใส่ที่ยอดฉัตรของพญาวิโรหา

รุ่งขึ้น ปืนใหญ่ฝ่ายพรหมจักรก็ยิงเปิดสงครามแล้วเคลื่อนทัพเตรียมปล้นเอาเมือง พญาภาลี เขียนสาส์นลงบนแผ่นไม้ไปทำรบ พญาวิโรหาโกรธมากก็เหาะมารบด้วยกายเนรมิตและรบกันด้วย อาคม เมื่อได้โอกาสรัมมจักรจึงยิงธนูไปถูกพญาวิโรหาที่สีข้างตกลงมาตาย พรหมจักรจึงยกทัพ เข้าเมืองลังกาและได้พบกับนางสีดา หลังจากที่ได้นำบ่าเหน็จนายทัพและทหารแล้ว พรหมจักรก็ โปรดให้หรมารนำเอาธนูไปคืนนางยักษ์ เมื่อเสร็จสงครามแล้วเสนาลังกาจึงขอไถ่เอาเจ้านันท อุปราชไปเป็นกษัตริย์แทนพญาวิโรหา พรหมจักรและคณะจึงได้ช่วยงานอภิเษกนันทอุปราชเป็น กษัตริย์แล้วยกทัพกลับตามเส้นทางเดิม ซ่อมสะพานเชือกที่เคยทำไว้ เมื่อข้ามไปเสร็จแล้วจึง ทำลายสะพานนั้นเสีย ครั้นกลับถึงเมืองกาสิแล้วจึงมีการเลี้ยงฉลองกันอย่างครึกครื้น เมื่อพักอยู่ที่ เมืองกาสิพอสมควรแล้ว พรหมจักรก็ยกทัพกลับเมืองพาราณสี

อยู่มาวันหนึ่งขณะที่พรหมจักรไปประพาสอุทยาน ส่วนนางสีดากำลังทรงพระครรภ์ จึงพัก อยู่ที่ปราสาท ครั้งนั้นนางสนมทั้งหลายอยากเห็นรูปของพญาวิโรหาจึงขอให้นางสีดาวาดให้ดู ขณะที่ วาดได้ถึงเศียรที่เจ็ดนั้นบังเอิญพรหมจักรเสด็จมา นางสีดาเกรงพรหมจักรจะเห็นเข้าจึงเอากระดาน ที่วาดรูปพญาวิโรหาที่ซ่อนไว้ได้อาสนะของพรหมจักร เมื่อพรหมจักรประทับนั่งบนอาสนะนั้น รูปของพญาวิโรหาที่พูดว่า “ดูราท่านผู้เป็นข้าเล็ ก บัดนี้ได้นางมาแล้ว ท้าวคี่หากเป็นท้าวพระญาตั้ง กันตาย พ้อยว่ามานั่งอยู่เหนือหัวนั้น แก่นมานะสะหาวดูแควนแท้แล” (เป็นกษัตริย์เหมือนกัน กลับมานั่งบนหัวกันแบบนี้ ช่างดูหมิ่นกันจริงๆ) พรหมจักรเปิดอาสนะดูพบรูป จึงบริภาษนางสีดา ว่ามีใจยินดีกับพญาวิโรหาจึงวาดภาพไว้ดูต่างหน้า แล้วขับไล่นางให้ออกจากเมืองไป

นางสีดาเมื่อถูกเนรเทศเช่นนั้น ก็เข้าไปลาผู้ที่เกี่ยวข้องแล้วเดินทางออกจากเมือง เมื่อ เห็นข่อยอ่อนนางก็พักที่ไถ้ร่มไม้แล้วอธิษฐานขอให้เทวดาทั้งหลายช่วยนางด้วย ครั้งนั้นเมื่อพระแท่น บันฑุกัมพลศิลาอาสน์ของพระอินทร์กระดังงั้น พระอินทร์ก็ทรงทราบเรื่องด้วยทิพยเนตร จึงเสด็จ แปลงกายมาลงใจนางสีดา เมื่อเห็นว่านางยังรักดีต่อพรหมจักรมันคงนั ก พระอินทร์ก็เนรมิต

ปราสาทให้นางประทับอยู่ในป่า เมื่อครบกำหนดนางเสียดำก็คลอดโอรสที่มีลักษณะงดงาม นางก็ประทับอยู่ที่ปราสาทนั้นเป็นเวลานานได้ ๑ เดือน

เมื่อนางเสียดำเสร็จไปแล้ว พรหมจักรก็ได้แต่ซึมเศร้า บ้านเมืองก็หมองหม่นเงียบสงัดไปหมด ครั้งนั้น เทวดาคลใจให้นางแก้วจันทาธิดาของอำมาตย์ผู้ใหญ่คนหนึ่งไปทูลเกล้าว่า ที่นางเสียดำรูปนั้นมีไฉ่เพราะจิตปฏิพัทธ์ แต่หากทำตามคำขอของนางสนมทั้งหลาย เมื่อพรหมจักรทราบความจริงก็ดีพระทัย วันหนึ่งเทวดาเข้าคลใจม้าทรงของพรหมจักรให้แล่นไปสู่ปราสาทนางเสียดำ เมื่อนายม้าออกตามหาม้าก็ไปพบนางเสียดำเข้าจึงกลับไปบอกพรหมจักร พรหมจักรก็ไปรับนางกลับเมือง ตั้งชื่อโอรสว่า “พิมพาวัตติกุมาร”

คืนหนึ่ง พรหมจักรรำพึงว่า หากคนจะได้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ก็ขอให้พระอินทร์มาค้าชูสมภารแห่งตนเถิด ครั้งนั้นเมื่อพระอินทร์ทราบเรื่องจึงบันดาลให้มีสมบัติ ๗ ประการของพญาจักรพรรดิราชและนำนางแก้วซื่อสุคันโธมาจากอุดตกรูทวิปไปเป็นมเหสีฝ่ายซ้ายแก่พญาจักรพรรดิราชองค์ใหม่และเฉลิมพระนามว่า “พระญาพรหมจักรวัตติราชเจ้า” แล้วตั้งน้องให้เป็น “รัมมจักรราชะ” และเวนราชสมบัติบ้านเมืองให้ พร้อมทั้งนำนางราชกัญญาอันมีเชื้อชาติขัตติยะมาเป็นมเหสีแก่รัมมจักรราชะอีกด้วย

ความในตอนท้ายของเรื่องซึ่งอยู่ในผูกที่ ๑๐ ของพรหมจักรนี้ แสดงถึงที่มาของความเป็นจักรพรรดิราชว่า พรหมจักรวัตติราชมีธิดาอีกองค์หนึ่งกับนางแก้วจากอุดตกรูทวิปชื่อ “สุวัณณพิมพากุมารี” และอยู่ครองราชสมบัติเป็นเวลา ๖๐๐ ปี

การที่พรหมจักรได้เป็นพญาจักรพรรดิราชนั้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสแสดงชาดกว่า ในกาลของพระธัมมทัตตีสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็น “สิริราชกุมาร” แห่งสิริรัมมดินนคร สิริราชกุมารได้อภิเษกกับนางปภาวติธิดา เมื่อพญาสิริราชสวรรคต สิริราชกุมารก็ได้ครองราชสมบัติแทน สิริราชกุมารและนางปภาวติธิดามีโอรสชื่อสิริสาราชกุมาร และมีธิดาชื่อสิริมากุมารี ต่อมาพระโอรสและพระธิดาก็ได้อภิเษกกันแล้วครองเมืองแทน

พญาสิริราชมีอนุชาองค์หนึ่งนามว่า สุมณอุปราช ซึ่งก็มีโอรสชื่อ สุมณกุมาร ในครั้งนั้น พญาสิริราชพร้อมด้วยมเหสี พระอนุชาตลอดจนโอรส ธิดาและนัดดาก็ได้ทำบุญสร้างวิหารถวาย อัฐบริวารต่างๆ แต่พระธัมมทัสสีสัมมาสัมพุทธเจ้าและภิกษุทั้งหลาย แล้วพญาสิริราชได้กรวดน้ำ และอธิษฐานขอเป็นพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งในโลกและขออย่าได้พลัดพรากจากมเหสี อนุชา บุตรธิดาและอนุชาที่ได้ร่วมทำบุญนั้น ในครั้งนั้น พระธัมมทัสสีสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงได้ตรัส ทำนายพญาสิริราชในท่ามกลางที่ประชุมสงฆ์ว่า ในกาลภายหน้าพญาสิริราชจะได้เป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งมีนามว่าโคตมะ พร้อมด้วยพุทธบริวารชื่อต่าง ๆ

หลังจากนั้นทุกพระองค์ก็ได้ทำบุญมิได้ขาด เมื่อสิ้นพระชนม์จึงไปเกิดในสวรรค์ตามบารมี ของตน ครั้นจุติจากสวรรค์แล้วพระโพธิสัตว์ก็ปฏิสนธิเสวยพระชาติเป็นพรหมจักรดังกล่าวและ ด้วยผลบุญที่กระทำไว้มากในชาติที่เป็นพญาสิริราชนั้นทำให้ได้เป็น “พระยาจักรพรรดิราช” ทั้งนี้ พรหมจักรกัตรีราชและรัมมจักรก็ได้ทำบุญอยู่เสมอ เมื่อสิ้นพระชนม์แล้วก็ได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้น ดาวดึงส์

ในตอนท้ายของพรหมจักรชาดกนี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสประชุมชาดกหรือเฉลยว่าตัวละคร ในเรื่องเทียบได้กับบุคคลในสมัยพุทธกาลได้ดังนี้ พญาวิโรหาได้แก่เทวทัต, พญานันทอุปราช ได้แก่อุปนันทเถระ, ฤาษีผู้พอนางสีดาได้แก่มหากัสสปเถระ, ทิศาปาโมกข์ ได้แก่พระสารีบุตร, พญา กาวินทะได้แก่พระโมคคัลลาน์, พระอินทร์ได้แก่นรุทธเถระ, หรมารได้แก่ฉันทเถระ, พญา พรหมทัตได้แก่พระเจ้าสุทโธทนะ, นางสุคันธเกสีเทวีได้แก่พระนางสิริมหามายา, รัมมจักรได้แก่ อานันทเถระ, นางสีดาได้แก่พระนางยโสธราพิมพา, นางแก้วอุดตกรูทวิปี ได้แก่นางวิสาขา, พิมพา วัตติกุมมารได้แก่พระราหุล, สุวัณณพิมพาได้แก่อุบลวัณณาเถรี, นางกัญจนเทวีได้แก่เขมาภิกษุณี, พรานป่า (ผู้บอกทางไปเมืองตักศิลาแก่พรหมจักรและรัมมจักร) ได้แก่อุททายีเถระ, พญาครุฑได้แก่ พระเจ้าพิมพิสาร, พญานาคได้แก่พระเจ้าอชาตศัตรู, ท้าวพญาร้อยเอ็ดหัวเมืองและเสนาอำมาตย์ของ พรหมจักรได้แก่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสกและอุบาสิกาทั้งหลาย, พญายักษ์ผู้ถวายเป็นแก้วทิพพจักขุ ได้แก่ องคุลิมาล, และพรหมจักรกัตรีราช ได้แก่พระพุทธเจ้า

พระญาเมืองงาย (อ่าน “พระญาเงืองงาย”)

เรื่องพระญาเมืองงายในฐานะที่เป็นนิทานที่นายเวาน์ เพลงเออ รวบรวมไว้ในหนังสือ **ด้วยปัญญาและความรัก** เป็นเรื่องที่ยกมาเป็นชื่อของพี่ชายเจ้าเมืองเชียงใหม่ท่านหนึ่ง เจ้าเมืองเชียงใหม่ท่านนี้เคยต่อสู้กับควายชื่อทรพีในถ้ำ ก่อนต่อสู้กันนั้นก็ตั้งความพี่ชายว่าหากเลือดที่ไหลจากถ้ำเป็นเลือดที่ขุ่นข้นถือว่าเป็นเลือดความทรพี ให้พี่ชายอย่าได้ปิดปากถ้ำ แต่หากเลือดนั้นใสเหมือนเลือดคนก็แสดงว่าคนเสียทีแก่ควายแล้วและให้ปิดปากถ้ำเสีย แต่ในการรบครั้งนั้นเจ้าเมืองเชียงใหม่ก็กล่าวฆ่าควายได้แต่มีฝนตกและน้ำฝนได้ชะเลือดควายให้ใสเหมือนเลือดคน พี่ชายก็นึกว่าพระญาผู้น้องซึ่งเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่เสียชีวิตแล้ว จึงให้ปิดปากถ้ำเสียแล้วไปครองเมืองแทน ส่วนพระญาผู้น้องเมื่อเห็นประตูถ้ำถูกปิดก็เอาเขาควายมางัดหินเปิดปากถ้ำ ได้แล้วจึงไปไล่พี่ชายคือพระญาเมืองงายนั้นให้เตลิดหนีไปจากเชียงใหม่ ซึ่งพระญาเมืองงายก็ไปตั้งเมืองอยู่ที่เชียงราย

คอยเขาควาย

เรื่อง “คอยเขาควาย” เป็นนิทานที่เล่าถึงที่มาของชื่อคอยเขาควายซึ่งอยู่ไม่ไกลจากตัวเมืองเชียงรายมากนัก เรื่องนี้คล้ายกับเรื่องของควายทรพีที่ไปชนกับพ่อชื่อทรพา อันเป็นเรื่องที่อยู่ในตอนต้นของ “รามเกียรติ์” ที่ล้านนาแปลงเป็นชาคกและให้ชื่อว่า “พรหมจักกชาคก” เล่ากันมาว่า ในครั้งก่อนที่บริเวณที่ตั้งของเมืองเชียงรายยังเป็นป่าอยู่นั้น มีควายฝูงใหญ่ฝูงหนึ่งอาศัยอยู่ ฝูงควายดังกล่าวมีพ่อควายเพียงตัวเดียว นอกนั้นเป็นตัวเมียทั้งหมด ที่เป็นเช่นนั้นเพราะเมื่อนางควายตัวใดคลอดลูกออกมาเป็นตัวผู้แล้ว พ่อควายจะฆ่าลูกควายตัวนั้นทิ้งเสียทุกครั้งไป

วันหนึ่งนางควายตัวหนึ่งเมื่อตั้งท้องจนใกล้กำหนดจะคลอดแล้วก็คิดว่า หากลูกของนางเป็นตัวผู้ก็จะถูกฆ่าทิ้ง นางควายตัวนั้นจึงหลบจากฝูงข้ามน้ำแม่กกไปทางเหนือแล้วอาศัยอยู่ในถ้ำแห่งหนึ่ง เมื่อคลอดลูกออกมาเป็นตัวผู้แล้ว นางก็อยู่เลี้ยงลูกนั้นจนโตขึ้นและนางก็ได้สอนวิชาการต่อสู้ให้แก่ลูกของตนทุกวัน จนวันหนึ่งลูกก็ถามแม่ว่าตั้งแต่นั้นเกิดมานั้นยังไม่เคยเห็นหน้า

พ่อเลย แม่ได้ยื่นคำขอลูกแล้วก็เล่าเรื่องของพ่อรวมทั้งที่พ่อกระทำกับลูกที่เป็นตัวผู้ให้ลูกฟังพร้อมกับห้ามว่าอย่าเพิ่งไปหาพ่อเพราะพ่อจะฆ่าเอา

ลูกควายจึงอดใจรอเวลาอยู่ต่อไป ขณะเดียวกันก็ฝึกซ้อมการต่อสู้ให้เข้มแข็งขึ้นเรื่อยๆ พ่อโตขึ้นอีกก็บอกแม่ว่าให้พาไปหาพ่อ แม่ก็บอกว่าต้องทดสอบดูก่อน แล้วนางจึงพาลูกไปที่ต้นมะขามป้อมแล้วบอกว่า ให้ขวิดต้นมะขามป้อมให้ลูกหล่นลงมาแล้วใช้เขาขวิดให้ได้ทุกลูกเสียก่อน ลูกควายก็สามารถขวิดลูกมะขามป้อมที่หล่นลงมาได้ครบทุกลูกก่อนที่จะตกถึงดิน แต่ด้วยความที่กลัวลูกจะเป็นอันตราย นางควายก็ไม่อยากที่จะพาลูกไปหาพ่อควาย แต่ทนคำอ่อนวอนของลูกไม่ได้จึงพาลูกไปหาพ่อควายที่ฝูง

เมื่อพ่อควายเห็นควายหนุ่มตามนางควายมาเช่นนั้นก็ตรงเข้าขวิดทันที แต่ด้วยความเป็นห่วงลูก แม่ควายได้เข้าป้องกันลูกไว้ แม้กระนั้นพ่อควายก็ยังไม่ละเว้น คงขวิดแม่ควายจนตายคาที่ ลูกควายซึ่งตอนแรกไม่คิดจะสู้รบกับพ่อ แต่เมื่อเห็นแม่ถูกพ่อขวิดตายอยู่ต่อหน้าเช่นนั้นจึงตัดสินใจเข้าต่อสู้ ควายทั้งสองเข้าขวิดกัน ผลัดกันรุก ผลัดกันรับอย่างเต็มกำลัง พ่อควายสู้เพื่อแสดงถึงความยิ่งใหญ่ของตน ฝ่ายลูกก็สู้เพื่อป้องกันตัวและเพื่อแก้แค้น ทำให้ควายทั้งสองไม่อาจลดราแก่กันได้ ในที่สุด ด้วยวัยที่มากกว่า เรี่ยวแรงของพ่อควายหมดไปก่อนควายตัวลูก แต่จะหนักก็เกรงจะเสียชื่อเสียงแรงใจสู้ต่อและถูกควายตัวลูกขวิดจนตาย

เมื่อควายผู้พ่อตายไปแล้ว ควายหนุ่มผู้ลูกก็ได้ปกครองฝูงควายแทน ต่อเมื่อแก่แล้วจึงเดินทางกลับไปตายที่ถ้ำซึ่งเป็นที่เกิด คอยที่มีถ้ำนั้นอยู่จึงเรียกว่า “คอยเขาควาย”

สุพรหมโมกษะหมาเก้าหาง

สุพรหมโมกษะหมาเก้าหางเป็นขัณฑ์หรือชาดกล้านาเรื่องหนึ่ง ต้นฉบับที่ใช้ถอดความครั้งนี้ เป็นโบราณของวัดป่าสักน้อย ต.แม่ปูกา อ.สันกำแพง เชียงใหม่ มีความยาว ๘ ผูก รวม ๒๒๕ หน้า จาร

เมื่อ พ.ศ.๒๔๕๕ เป็นที่น่าสังเกตว่าชาคนเรื่องนี้ โดยเฉพาะในตอนต้นเรื่องละม้ายกับเรื่อง นางไข่พราง หรือ นางไข่ฟ้า เนื้อเรื่องโดยย่อของ สุพรหมโมกษะหมาเก้าหาง มีดังนี้

ในครั้งที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่เขตวันมหาวิหารนอกเมืองสาวัตถินั้นทรงปรารภถึงเหตุที่พระสงฆ์ประชุมกันในธรรมสภาสนทนากันถึงการที่เทวทัตพยายามทำร้ายพระพุทธองค์ ซึ่งพระองค์ก็ได้นำเรื่องในอดีตมาตรัสเล่าเรื่องหนึ่ง ดังนี้

ในกาลที่พระพุทธเจ้าโกนาคมนะครุรัฐในตอนต้นของภทรกัปปีนั้น พระโคตมพุทธเจ้ายังคงสร้างสมการอยู่ ครั้นนั้นพระองค์ได้ถือกำเนิดในตระกูลเจ้ญใจอยู่นอกเมืองมาตุลนคร ในเมื่อนั้นพระราชาก็พระเจ้าพรหมทัตต์ มีพระมเหสีชื่อนางจันทเทวี เมื่อพระโพธิสัตว์คลอดมาแล้วก็ได้ชื่อว่าสุพรหมโมกษกุมาร และเมื่อคลอดแล้วเพียงเจ็ดวัน มารดาก็เสียชีวิต บิดาของพระโพธิสัตว์ต้องไปขอร้องมาเลี้ยงดูบุตรจนมีอายุสิบห้าปี ทุกคตพราหมณ์ผู้บิดาได้นำแม่หมาตัวหนึ่งมาเลี้ยงซึ่งต่อมาได้คลอดลูกตัวหนึ่งมีสีดำปลอดและมีหางถึงเก้าหาง ต่อมาไม่นานบิดาก็เสียชีวิตอีก ก่อนที่จะเสียชีวิตนั้นได้สั่งความบุตรไว้ว่า ให้นำศพตนไปทิ้งในป่าช้าและปกคลุมด้วยกิ่งไม้ใบไม้ เมื่อศพเน่าสลายไปเหลือแต่โครงกระดูกแล้วก็ให้ใช้เชือกผูกกะโหลกศีรษะของตนลากไปเรื่อยๆ เพื่อแสวงหาที่จะทำไร่ หากกะโหลกศีรษะไปติดค้างที่ไหนก็ให้ทำไร่อยู่ในที่นั้น และให้หาก่อนหินก่อสถูปบรรจุกะโหลกศีรษะไว้ที่กลางไร่ แล้วจึงถางป่าเผาไร่และไปขอพันธุ์พืชจากชาวบ้านไปปลูกในไร่นั้น

ทุกคตสุพรหมโมกษกุมารก็ได้ดำเนินการตามที่บิดาสั่งไว้ทุกประการ เมื่อนำศพของบิดาไปไว้ในป่าช้าและใช้กิ่งไม้ใบไม้ปกไว้แล้วก็ออกไปขอร้องและรับจ้างรอเวลาจนศพเปื่อยเน่า จากนั้นก็พาหมาน้อยเก้าหางลากกะโหลกศีรษะของบิดา ไปจนค้างอยู่ที่ภูเขาแห่งหนึ่งทางทิศเหนือของเมืองมาตุลนคร จึงได้นำก้อนหินก่อสถูปบรรจุกะโหลกศีรษะของบิดาไว้แล้วจัดการปักเขตหมายแดน และว่าวันรุ่งขึ้นจะถางป่าทำไร่ต่อไป พอรุ่งขึ้นก็พบว่าบริเวณป่าที่ตนจับจองไว้นั้นมีผู้มาถางไว้แล้ว อีกหนึ่งเดือนต่อมาใกล้จะถึงเทศกาลสงกรานต์แล้ว สุพรหมโมกษกุมารคนยากก็ตั้งใจจะไปเผาป่าที่จับจองไว้ แต่ก็พบว่ามิใช่ผู้เผาให้แล้วอย่างเรียบร้อย ครั้นเดินทางเข้าไปขอพันธุ์พืชจากชาว

เมืองได้แล้วว่าจะนำไปปลูก ก็พบว่ามีพืชปลูกอยู่แล้วอย่างเป็นระเบียบจนเต็มไร่ กุमारน้อยทุกคะ จึงปลูกกระท่อมไว้กลางไร่และพาหมาเก่าหางไปอยู่ในกระท่อมนั้นด้วย หลังจากนั้นพืชพรรณทั้งหลายก็เจริญงอกงามอย่างรวดเร็ว กุमार โพรธัสต์จึงนำเอาผลผลิตจากไร่ไปขายในเมือง และยังได้บอกกล่าวแก่พ่อค้าให้ไปเลือกซื้อพืชผลจากไร่ของคนอีกด้วย

ฝ่ายพระอินทร์เมื่อสำรวจความเป็นอยู่ของพระโพรธัสต์แล้ว เห็นว่าอยู่อย่างยากลำบาก และต่อจากนั้นจะลำบากมากยิ่งขึ้น จึงหาทางช่วยเหลือโดยไปเชิญนางเทพธิดาชื่อจันทิมพรหมาลงไปช่วย โดยเนรมิตรไขพราง (พบว่าเขียน “ไขฟ้า-ไขฟาง” อีกด้วย) ขนาดใหญ่ ซึ่งมีลักษณะเป็นลูกหนังวิเศษ บรรจุข้าวของเครื่องใช้อันเป็นทิพย์ต่าง ๆ ไว้ด้วย และให้นางอยู่ในไขนั้น แล้วพระอินทร์ก็นำไปไว้ที่กลางไร่ใกล้กับสถูปกะโหลกศิระษะบิดาของพระโพรธัสต์ เช้าวันรุ่งขึ้น หมาเก่าหางไปพบไขพรางนั้นก่อนก็เห่าไม่หยุดจนพระโพรธัสต์ออกไปดู เห็นว่าน่าจะเป็นของวิเศษ จึงอุ้มไปไว้ในกระท่อม

โดยปกติสุพรหมโมกขกุมารจะนำพืชไร่ไปขายที่ตลาดในเมืองทุกเช้า เมื่อนางจันทิมพรหมาหรือไขพรางมาอยู่ด้วยแล้ว พอพระโพรธัสต์ออกจากกระท่อมไป นางก็ออกจากไขมาทำความสะอาดกระท่อมและจัดหาน้ำใช้น้ำดื่มไว้ แล้วประกอบอาหารอันเป็นทิพย์รสโอชามีกลิ่นเข้าชวนใจ ตลบไปทั่วกระท่อมน้อยและไร่กว้าง พอสุพรหมโมกขกุมารเห็นสิ่งต่างๆดังกล่าวก็นึกแปลกใจแต่ก็ไม่กล้ากินอาหารนั้น คงรออยู่จนถึงวันที่สามจึงตัดสินใจลองชิมอาหารนั้น เมื่อพบว่ามีรสโอชา ก็กินจนอิ่ม ส่วนที่เหลือก็ให้หมาเก่าหางกิน พอหมาคำกำพริกกินอาหารนั้นแล้วก็พูดภาษาคนได้

ถึงวันที่สี่ สุพรหมโมกขกุมาร โพรธัสต์ก็ทำที่หาบพืชผลไปขายตามปกติ แต่พอพ้นเขตไร่แล้วก็ซ่อนหาบไว้แล้ววกกลับไปชมคูเหตุการณ์ที่กระท่อมเถียงไร่ของตน ฝ่ายนางจันทิมพรหมาก็รู้ว่าผู้ใดแอบดูตนอยู่ แต่ก็แกล้งทำเป็นไม่รู้และปฏิบัติงานต่างๆ ตามที่เคยทำมา พอพระโพรธัสต์เห็นเช่นนั้นก็รีบไปคว้าเอาแขนไว้และถามความเป็นมา ซึ่งนางก็เล่าให้กุมารทราบทุกอย่างโดยไม่ปิดบัง กุमार โพรธัสต์ก็ขอดูไขฟ้าลูกนั้น เมื่อเปิดเข้าไปดูก็พบว่าเป็นห้องใหญ่และมีสมบัติทิพย์เป็นอนกประการ และเมื่อทั้งสองเข้าใจกันดีแล้วจึงได้อยู่ร่วมกันฉันสามีภรรยาสืบแต่นั้นมา

ฝ่ายคนที่ไปซื้อพืชผลในไร่ได้เห็นความงามพิลาศของนางจันทิมพรหมาเช่นนั้น ต่างก็ดื่มด่ำ ชิมซับเอาความงามนั้นไปกระจายตามตลาดตามหมู่บ้านและในเมือง จนคนแตกตื่นกันไปแสวงซื้อ พืชไร่ของปลูกถึงไร่เป็นจำนวนมาก ทางด้านนายพรานที่ล่าเนื้อไปเพื่อประกอบพระกระยาหาร ถวายพระราชายังบังเอิญไปพบนางในไร่เข้าก็ตกตลิ่งจนลืมตัวครั้ง ได้สติคืนมาแล้วจึงนำความไปทูล พระราชาว่าหญิงงามเช่นนั้นน่าจะเป็นเจ้าแม่อยู่เมือง มากกว่าจะเป็นเมียทูลคตะอยู่ไร่ในกระท่อม เช่นนั้น พระราชาพรหมทัตที่ทราบกระแสข่าวมาก่อนครั้งถูกเร้าด้วยคำกราบทูลของนายพรานแล้ว เพลิงแห่งราคะก็กระตุ้นพระองค์ให้ครุ่นคิดหาแผนการที่จะชิงเอาหญิงนั้น

ต่อมากุมารโพธิสัตว์คิดอยากได้ยั้งไว้เก็บพืชผลทั้งหลาย นางจันทิมพรหมารู้ความคิดของ สามิ จึงถือแก้วมณีซึ่งอยู่ในไขวิเศษมาอธิษฐานทำให้เกิดมียั้งฉางจำนวนมากเรียงรายกันอยู่ พระ โพธิสัตว์ก็บอกกับภรรยาว่า จะเกี่ยวข้าวแล้วจะได้นำขึ้นเก็บในยั้งและยังปรารถนาจะคงเงินกำลังของ ตนที่จะเก็บเกี่ยวข้าวและพืชผลได้ทั้งหมด นางก็มอบเถียวให้และบอกให้สามิเกี่ยวข้าวไปเรื่อยๆก่อน พอตกลงกลางคืนนางก็นำแก้ววิเศษอธิษฐานขอให้ข้าวและพืชผลทั้งหลายเคลื่อนเข้าสู่ยั้งฉาง เมื่อพระ โพธิสัตว์แสดงความประหลาดใจ นางก็ว่าคงจะเพราะอำนาจของบิดาเจ้าของห้วกะโหลกมาช่วย

ฝ่ายพระราชามื่อนึกแผนการออกแล้ว ก็ให้คนไปตามกุมารโพธิสัตว์เข้าเฝ้าและบอกว่าให้ นำไก่ไปชนกับไก่ของพระองค์ โดยหากกุมารชนะก็จะได้พระมเหสีไป แต่หากไก่ของพระองค์ ชนะ ชายทูลคตะจะต้องถวายนางจันทิมพรหมาแก่พระองค์เมื่อกุมารโพธิสัตว์เล่าความกลัดกลุ้มดัง กล่าวแก่เมียของตนแล้วนางก็ว่ารุ่งเช้าให้นำข้าวตอกไปโปรยที่ประตูไร่ แล้วเรียกไก่ให้มากินข้าว ตอกแล้วอุ้มเอาไก่อ้นั้นไปชนเมื่อสุพรหมโมกษกุมารทำตามนั้น ก็ได้ไก่แจ้ตัวเล็กไปชนกับไก่ชนตัวโต ของพระราชานในท้องสนามหลวง แต่เมื่อไก่ชนกันนั้น ไก่แจ้กลับสามารถจิกจนตาไก่ของพระราชา บอดและยังถูกตีจนคอขาดไปอีกด้วย พระราชาเห็นเช่นนั้นก็สั่งให้กุมารนำวัวไปชนอีกด้วยกติกา เดิมในวันรุ่งขึ้น

สุพรหมโมกษกุมารกลับสู่ไร่ของตนด้วยความท้อแท้ เมื่อไปถึงก็ปล่อยให้มันไปและไก่เมื่อ เข้าป่าไปแล้วก็กลับกลายเป็นอีเห็น ครั้นพบหน้าเมียรักก็เล่าความให้ฟังพร้อมกับวิตกว่าจะได้วัวชน

มาแต่ไหน นางก็ว่ารุ่งขึ้นให้นำหญ้ากำหนึ่งไปโปรยที่ริมรั้วแล้วเรียกวัวมากินหญ้า จากนั้นก็ให้นำเชือกที่นางมอบให้จูงวันนั้นไปชน เมื่อกุมารทำตามคำบอกนั้นก็มิว่าตัวหนึ่งมีเขาเรียวยาวแหลมออกมาหา กุมารจึงผูกเชือกและขี่วัวดังกล่าวไปสู่สนามชนวัว เมื่อวัวชนของพระราชาก็เลื่อนเข้าสู่สนามแล้ว คนทั้งหลายก็ได้แต่วิตกว่าวัวเล็กของชายทุกคนจะทานกำลังของโคชนขนาดใหญ่ของพระราชาราชได้อย่างไร แต่การณ์กลับผิดไปจากที่คนคาด เพราะวัวของพระราชากลับเข้าที่คอกจนคอกหักและล้มลงตาย พระราชาก็ยังไม่ยอมแพ้และให้ชายหนุ่มหาช้างไปชนกับพระองค์ในวันรุ่งขึ้น หากกุมารโพธิสัตว์ไม่มีช้างไปชนก็จะถูกตัดหัว สุพรหมโมกขกุมารได้ฟังแล้วก็นำวัวกลับสู่ไร่ด้วยความเงื่องงอวย พอไปถึงประตูไร่ก็ปล่อยวัวไปและวันนั้นก็กลายเป็นเสื่อกระโจมเข้าป่าไป

สุพรหมโมกขกุมารนำความไปบอกภรรยาด้วยใบหน้าหม่นหมอง นางจันทิมพรหมาก็มอบอ้อยให้ท่อนหนึ่งและบอกว่า ในเช้าวันรุ่งขึ้นให้นำอ้อยนั้น แล้วตัดไม้ไผ่ทำเป็นตะขอและปักไปที่ลำห้วยเพื่อเรียกเอาช้าง เมื่อกุมารทำตามก็ได้พลายสีคอตัวหนึ่งมาให้ขี่เข้าสนามชน ซึ่งประชาชนที่รอดูอยู่ที่โห่ร้องแสดงความดีใจที่ชายหนุ่มสามารถหาช้างไปชนได้ พระราชามองเห็นทุกคตจะหนุ่มบนคอช้างก็ประหลาดใจว่าการที่มีช้างไปชนได้นั้นคงจะเป็นเพราะภรรยาของชายหนุ่มคงเป็นผู้วิเศษ จึงทรงนึกหวาดหวั่นในพระทัย แต่ก็ให้เสนาคัดช้างฉกรรจ์ที่มีงาใหญ่และเก่งกล้าที่สุดในโรงช้างเข้าปะทะแต่ก็ถูกช้างของชายหนุ่มใช้วงรวบงาไว้และสลัดไปมาโดยแรงจนงาหักไปข้างหนึ่ง ช้างของพระราชาก็ร้องลั่นรีบถล่นออกไปต้นซุกตัวอยู่ที่ข้างกำแพงเมือง พระราชาเห็นเช่นนั้นก็ได้แต่ประทับนั่งงออยู่ ชายหนุ่มจึงยึดกายขึ้นขี่ช้างกลับไป พอถึงชายป่าดินเขาแล้วก็ปล่อยช้างไป ช้างตัวนั้นก็กลายเป็นราชสีห์คืนสู่ป่าตามเดิม

พระราชายังไม่ยอมเลิกล้มเลิกความคิดที่จะยึดครองเมษของสุพรหมโมกขกุมาร ครั้นคิดแผนการใหม่ได้แล้ว ก็ให้คนไปเรียกกุมาร โพธิสัตว์เข้าเฝ้าแล้วตรัสสั่งให้ไปนำดอกบัวนิลูปลีในสระใหญ่ด้านใต้ของเมืองไปถวายในเช้าวันรุ่งขึ้นให้จงได้ หากทำไม่สำเร็จ กุมารจะต้องถูกประหาร พระโพธิสัตว์ก็รู้อยู่เต็มอกว่าสระดังกล่าวไม่มีผู้ใดกล้าลงไปได้เลย เพราะเต็มไปด้วยเงือกงูมังกรและจระเข้ร้ายและยังอยู่ไกลจากเมืองเป็นอันมากอีกด้วย จึงนำความลับแก่นั้นไปบอกแก่เมียรัก ซึ่งนาง

จันทิมพรหมาก็ว่าไม่ต้องกังวลและแนะเส้นทางลัดให้พร้อมทั้งบอกว่า เมื่อไปถึงก็จะเห็นสัตว์ร้าย ทั้งปวงทอดตัวเรียงกันเป็นสะพานตั้งแต่ฝั่งน้ำไปถึงกอดอกนิลุบล สุพรหมโมกขกุมารได้ยินเช่นนั้น ก็รีบออกเดินทางไปที่นั่น ขณะเดียวกันนางจันทิมพรหมาก็นำแก้ววิเศษมาอธิษฐานให้พาดนไปสู่ ธารน้ำนั้น แล้วส่งสัตว์ร้ายทั้งปวงให้คอยช่วยเหลือชายหนุ่มคังที่นางได้บอกกับพระโพธิสัตว์ไว้ พอ ชายหนุ่มไปถึงก็เห็นดอกนิลุบลลงามสะพรั่งอยู่กลางสระและเหล่าสัตว์ร้าย ก็เรียงตัวจัดทำสะพานให้ สุพรหมโมกขกุมาร โพธิสัตว์จึงเดินไปตามหลังสัตว์เหล่านั้น แล้วดึงดอกนิลุบลเพียงสามดอกกินสู่ ฝั่งแล้วกล่าวขอบคุณสัตว์ทั้งปวง จากนั้นจึงเร่งนำดอกไม้ที่นั่นเข้าถวายและรีบคืนสู่ไร่ทันที

ฝ่ายเสนาอำมาตย์ทั้งหลายเห็นดอกนิลุบลนั้นแล้วก็อัศจรรย์ใจว่า ชายผู้นั้นอาจเป็นผู้วิเศษ หรือทรงศิลปวิทยาอาคม จึงเตือนกันไว้มิให้ประมาท แต่ฝ่ายพระราชอาพรหมทัตต์ก็ยังครุ่นคิดหา วิธีการชิงเมียเขาอยู่ไม่วาย ครั้นปรึกษาเสนาผู้ใดก็ไม่มีใครกล้าให้ความเห็น จนต่อมาพระราชาก็คิด แผนการได้ จึงให้พระโพธิสัตว์ไปนำดอกบัวหอมอันมีในเมืองนาคไปถวายภายในกำหนดหกเดือน หากไม่กลับมาภายในกำหนด ก็จะถูกริบเมีย

ครั้นกุมารกำพร้าโพธิสัตว์นำความไปบอกเมียพร้อมกับพรำบ่นด้วยความหนักอก นางก็ ปลอดภัยให้ออดทนไปอีกสักหน่อยก็จะพ้นจากความทุกข์แล้ว พร้อมทั้งแนะนำวิธีการและอุปกรรม ต่างๆ ให้โดยครบถ้วน จากนั้นสุพรหมโมกขกุมารก็เริ่มออกเดินทางไปທີ່สระนิลุบลนั้นแล้วลงไป ตามรูگانดอกนิลุบล ก็ได้พบงูใหญ่ตัวเท่าต้นตาลนอนสลอบอยู่ กุมารจึงละลายยาที่เมียให้มากรอก ปากงูนั้น เมื่องูฟื้นแล้วก็ให้กุมารจีหลังแล้วพาไปสู่เมืองมณโฑริทาคือเมืองมดงามโดยใช้เวลาเดินทาง ถึงสิบห้าวัน แล้วงูตัวนั้นก็มอบยาวิเศษที่สามารถชุบชีวิตให้แก่กุมารโพธิสัตว์อีกด้วย กุมารสุพรหม โมกขะก็ไปพักอยู่ที่ศาลานอกเมืองมดงามและได้พบกับพ่อค้ากลุ่มหนึ่ง ซึ่งพวกพ่อค้าก็ยังมีน้ำใจ มอบคนโทวิเศษที่สามารถรักษาบาดแผลต่าง ๆ ให้พระโพธิสัตว์อีกด้วย

ครั้งนั้น ธิดาของพญามดงามชื่อจันทิมกฤษิได้เสวยอาหารที่ประกอบด้วยเนื้อสัตว์ป่าแล้วก็ เกิดอาการอาหารเป็นพิษ เมื่อไม่มีหมอใดอาจรักษาได้ นางก็ถึงแก่สิ้นพระชนม์ เมืองทั้งเมืองจึง ระงมด้วยเสียงร่ำไห้ของพญามดงามและญาติวงศ์พร้อมทั้งหมู่อำมาตย์และชาวเมือง เมื่อสุพรหม

โมกขกุมารได้ทราบความจากชาวเมืองแล้วก็อาสาจะรักษาพระธิดา จากนั้นจึงให้กั้นม่านเจ็ดชั้นแล้ว कुमारโพธิสัตว์ก็ใส่ผ้าและฝนยาที่งูใหญ่มอบให้ลงในคนโทแก้ว แล้วรินใส่ปากของพระธิดาร่วมกับบริวารไปทั่วสรีระกายของนางหลังจากนั้นไม่นานนักพระธิดาก็ฟื้นขึ้นเป็นปกติ พญามดง่ามดีพระทัยนักจึงเสนอเมืองให้ชายหนุ่มครึ่งหนึ่ง แต่ชายหนุ่มก็ไม่รับทรัพย์สินใด ๆ พญามดง่ามจึงให้อภิเษกพระธิดากับชายหนุ่มทุกคนตะพระโพธิสัตว์แทน

หลังจากที่ได้เสวยสุขอยู่กับพระธิดาอันทมิถุฎฐีเป็นเวลาหนึ่งเดือนแล้ว สุพรหมโมกขโพธิสัตว์ ก็ขอลาเมืองมดง่ามไปเอาบัวหอมในเมืองนาคต่อไป พระธิดาและพญามดง่ามก็อนุญาตพร้อมกับให้ชายฉกรรจ์ผู้หนึ่งที่มีความสามารถร่วมทางไปด้วย ทั้งสองเดินทางไปใช้เวลาถึงสิบห้าวันก็ไปพักอยู่ที่ศาลาหลังหนึ่งใกล้ประตูเมืองยักษ์ วันนั้นมีงานนักขัตฤกษ์ประจำปี ยักษ์ทั้งหลาย ก็พากันไปเล่นที่แม่น้ำกันเป็นที่สนุกสนาน พระธิดาชื่อจันทิมสุภาคาซึ่งเล่นน้ำอยู่กับบริวารนั้นบังเอิญถูกหนามไผ่เกี่ยวตาจนบอดไปทั้งสองข้าง หมอทั้งปวงที่พระราชาพญาอัษฎ์เรียกตัวมาก็ทูลว่าไม่อาจรักษาได้ พญาอัษฎ์จึงให้ประกาศหาผู้มีความสามารถไปรักษาโดยว่าจะยกเมืองให้ครึ่งหนึ่งเมื่อสุพรหมโมกขโพธิสัตว์ทราบเรื่องจึงขออาสารักษานางและเมื่อกั้นม่านล้อมพระธิดาไว้แล้ว ชายหนุ่มก็นำคนโทแก้วไปตักน้ำที่ทำแล้วฝนยาจากนางจันทิมพรหมาใส่ลงไปแล้วหลังยานั้นใส่ตาและใส่ปากของพระธิดา เมื่อพระธิดาได้รับยาดังกล่าวแล้วก็หายจากความเจ็บปวดและกลับมองเห็นได้ดังเดิม พญาอัษฎ์ก็กระทำพิธีวิวาหมงคลให้แก่สองหนุ่มสาว ส่วนผู้ติดตามจากเมืองมดง่ามเมื่อเห็นว่าพระโพธิสัตว์ได้รับความสุขแล้วก็ขอลากลับเมือง สุพรหมโมกขกุมารก็ได้อยู่กับนางจันทิมสุภาคาต่อมา

ครั้งนั้นมียักษ์ตนหนึ่งซึ่งวางขายจับปลาในแม่น้ำเป็นปกติ วันหนึ่งมีงูใหญ่ที่ลำตัวสีขาวคอดแดงและมีหงอนแดงดังหงอนไก่อปลัดจากบริวารมาติดตาขาย ยักษ์ชาวประมงจึงใช้ไม้ทุบไปตลอดตัว ทำให้งูนั้นปวดร้าวและหมดแรงแล้วนำไปขายที่ตลาด ครั้นชาววังซึ่งไปจ่ายตลาดพบงูนั้นเข้าก็เล้าความแก่พระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ก็ให้ราชบุรุษไปซื้อและรักษาบาดแผลให้แล้วจึงวางไว้ในรางทองคำและเลี้ยงด้วยข้าวตอกคลุกน้ำผึ้ง

ฝ่ายเมืองนาคนั้นก็เกิดโกลาหลขึ้นเพราะพระธิดาหายไป โดยนาคบริวารกราบทูลพญานาค ราชว่าพระธิดาติดตาข่ายของยักษ์ชาวประมงแล้วถูกจับตัวไปพญานาค จึงให้บริวารแปลงกายเป็น ยักษ์เข้าไปสืบความทุกหนทุกแห่งจนได้ความจากพ่อค้าในตลาดว่าราชบุรุษในวังหลวงซื้อไป พวก นาคแปลงจึงเข้าไปในวังเพื่อกราบทูลพญายักษ์แต่ก็ได้พบพระโพธิสัตว์และทราบว่านาคราชธิดาซื้อ จันทิมกิตติกันนั้นนอนป่วยอยู่ในรางทองจึงทูลขอซึ่งสุพรหมโมกขกุมารก็ยกให้ด้วยความยินดี เมื่อ นำพระธิดาคืนสู่เมืองนาคแล้วก็พบว่าพระธิดาถูกทุบตีจนกระดูกหักและหมอบว่าไม่อาจรักษานางให้ กลับคืนเหมือนเดิมได้

ฝ่ายสุพรหมโมกขกุมารซึ่งอยู่ในเมืองยักษ์นานถึงหนึ่งเดือนแล้ว ก็ล่านางจันทิมสุภาคาและ พญายักษ์เพื่อไปเอาบัวหอมต่อไป พระโพธิสัตว์ซึ่งมีเสนายักษ์แวดล้อมก็เดินทางเป็นเวลาสิบห้าวัน จึงบรรลุถึงเมืองนาค ในระหว่างการเดินทางนั้น พระโพธิสัตว์ก็ได้เรียนอาคมรักษาอาการบาดเจ็บ ของคนและสัตว์จากเสนายักษ์ตนหนึ่งอีกด้วย เมื่อไปถึงเมืองนาก็พบว่ามิประกาศหาหมอไปรักษา พระธิดา จึงไปอาสาศาที่จะรักษาแล้วให้น่านาคธิดาซึ่งอยู่ในร่างสาวสวยไปไว้ในห้องพระโรงแล้วให้ กั้นม่านไว้เจ็ดชั้น จากนั้นชายหนุ่มก็นำคนโทแก้วไปตักเอาน้ำจากแม่น้ำแล้วฝนยาซึ่งนางจันทิม พรหมมอบให้ใส่ลงไปพร้อมกับเสกคาถาตามที่เสนายักษ์สอนนั้น เมื่อให้นางกินน้ำยาและน้ำมันต์ นั้นแล้วชโลมไปทั่วร่างพร้อมกับบีบนวดไปตามร่างกายแต่เบามือจนนางหลับไป ครั้นนางตื่นขึ้นก็ พ้นจากความเจ็บป่วยทั้งปวง พญายักษ์ดีพระทัยนักจึงถามความประสงค์ในการเดินทางของกุมาร ซึ่งก็ได้รับคำทูลตอบว่าต้องการดอกบัวหอมไปถวายพระพุทธรเจ้าและพระราชา ในเมืองมาตุฉนคร พญายักษ์ ก็ให้อภิเษกพระธิดาดังกล่าวซึ่งชื่อจันทิมกิตติให้แก่กุมารและให้เสนาไปนำบัวหอมจากสระ ประจำเมืองไปให้ หลังจากนั้นก็ให้เสนาไปส่งพระธิดาและราชบุตรเขยพร้อมทั้งบัวหอมถึงเมืองยักษ์

เมื่อพักอยู่ที่เมืองยักษ์ได้สามวันแล้ว ก็น่านางจันทิมสุภาคาไปลาพญายักษ์เพื่อเดินทาง กลับ ซึ่งพญายักษ์ก็ให้เสนาไปส่งถึงเมืองมดงาม หลังจากที่ได้พักผ่อนในเมืองนั้นสามวัน ก็พานาง จันทิมกิตติไปทูลลาพญามดงาม จากนั้น เสนาโยธาจากเมืองนาค เมืองยักษ์และเมืองมดงามก็ พากันไปส่งถึงช่องทางเข้าสู่เมืองมนุษย์คือก้านดอกนิลุลนั้นแล้วจึงกลับสู่เมืองของตน สุพรหม

โมกขกุมารก็พานางทั้งสามคืบคลานไปตามก้านดอกนิลubl จนโผล่ออกที่กลางสระน้ำแล้วโดยสารงูใหญ่เข้าสู่ฝั่งและพากันเดินทางไปสู่ไร่ ขณะเดียวกัน ดอกบัวที่พระโพธิสัตว์นำไปนั้นก็ส่งกลิ่นหอม อบอวลไปทั่วบ้านทั้งเมือง

ฝ่ายนางจันทิมพรหมาซึ่งอยู่ที่ไร่มานานเกือบหกเดือนนั้น ก็ได้เนรมิตบ้านงามขึ้นอีกสามหลังเพื่อพระธิดาทั้งสาม แล้วพาหมาเก้าหางไปรอรับสามีอยู่ที่ประตูไร่ เมื่อบุคคลทั้งห้าได้สนทนาลูกใจกันแล้วก็ได้แยกย้ายกันอาศัยอยู่ในบ้านที่เนรมิตขึ้นนั้น รุ่งขึ้น พระโพธิสัตว์จึงนำดอกบัวหอมห้าประการเข้าถวายพระราชาท่ามกลางความอัศจรรย์ใจของคนทั้งปวง เมื่อพระราชารับสั่งถาม สุพรหมโมกขกุมารก็ทูลเล่าเรื่องที่เกิดขึ้นกับตนในช่วงห้าเดือนกับยี่สิบวันที่ผ่านไปให้ทรงทราบ แต่เมื่อพระราชาราชทานรางวัลให้ พระโพธิสัตว์ก็ขอถวายคืนทั้งหมด

ต่อมาเมื่อคนทั้งหลายที่ไปซื้อพืชผลในไร่ ได้เห็นเมียงงามของชายหนุ่มที่เพิ่มขึ้นอีกสามนางก็พากันเล่าลือกันไปอีก ข่าวนั้นทำให้พระราชาคิดหาอุบายที่จะกำจัดชายหนุ่มเพื่อจะชิงนางทั้งสี่ไปเป็นเทวีให้จงได้ ต่อมาพระองค์ก็ให้เสนาไปแจ้งแก่กุมารโพธิสัตว์ซึ่งมีนางทั้งสี่อยู่พร้อมหน้าว่า พระองค์จะจัดงานเลี้ยงเพื่อตอบแทนบุญคุณที่ได้นำบัวหอมห้าประการไปถวาย โดยให้แกงอ่อม ช้าง ควาย วัว และหมูอย่างละตัวให้ชายหนุ่มกินจนหมด หากกินอาหารดังกล่าวหมดก็จะให้พระมเหสีไปเป็นเมีย แต่หากกินไม่หมด ชายหนุ่มก็ต้องเสียเมียทั้งสี่แก่พระองค์

เมื่อนางจันทิมสุภาคาธิดาพญาอัษฎริบว่าจะให้ความช่วยเหลือแล้ว วันรุ่งขึ้น พระโพธิสัตว์ก็เข้าสู่โรงเลี้ยงซึ่งเต็มไปด้วยหม้อ มีแกงอ่อมเนื้อสัตว์ต่าง ๆ รออยู่ สุพรหมโมกขกุมารเริ่มด้วยการกินแกงอ่อมหมูไปช้าๆ เพื่อถ่วงให้ถึงเวลาอาทิตย์สิ้นแสง เมื่อความมืดมาถึงแล้ว นางจันทิมสุภาาก็ขึ้นเข้าไปที่เมืองยักษ์ทำให้พวกยักษ์ไม่ต่ำกว่าแสนตนกระวนกระวายจึงพากันไปหานาง พอถึงเวลาที่คนทั้งหลายหลับแล้วนางจึงสั่งให้ยักษ์ดังกล่าวไปกินแกงอ่อมในโรงเลี้ยงให้หมดทุกหม้อ และเมื่ออาทิตย์ขึ้นดูเวียงฟ้าแล้ว ราชบุรุษไปเห็นหม้อซ้อนหม้อเป็นกองพะเนินโดยที่สุพรหมโมกขกุมารยังนั่งอยู่เป็นปกติ จึงได้แต่อัศจรรย์ใจและที่ทำได้ก็คือนำความขึ้นกราบบังคมทูลเท่านั้น ส่วนกุมาร

โพธิสัตว์ก็กลับคืนสู่ไร่ของตน และพระราชาก็ไม่ได้มอบพระมหาเสลี่ยงให้ตามที่ทรงสัญญาไว้อีกเช่นเคย

ต่อมาพระราชาก็รับสั่งให้กุมารเข้าเฝ้าอีกแล้วว่าในวันรุ่งขึ้นให้ไปเก็บงาดำจำนวนสามหาบที่เทกระจาไปในสนามใส่คันทาบให้ครบทุกเม็ดภายในหนึ่งวันและหนึ่งคืน หากไม่เสร็จ หรือได้งาดำไม่ครบก็จะถูกประหาร เมื่อกุมารโพธิสัตว์นำเรื่องไปบอกเมียทั้งสี่แล้วนางจันทิมกฤษณ์ก็รับว่าจะช่วยเหลือ ดังนั้นในวันรุ่งขึ้น สุพรหมโมกษกุมารจึงไปเก็บเม็ดงาไปเรื่อย ๆ ท่ามกลางความคลางแคลงใจของคนทั้งหลาย พอค่ำลงก็ก่อกองไฟดูโชติช่วงอยู่กลางสนาม และเมื่อคนในเมืองหลับกันหมดแล้วนางจันทิมกฤษณ์จึงขี้มือไปที่เมืองมดงาม เหล่ามดงามไม่รู้ที่ลี้ภัยจึงพากันไปหาพระธิดาของตน นางจึงให้มดงามเหล่านั้นไปช่วยเก็บเม็ดงาใส่หาบโดยมิให้เหลือ ซึ่งเมื่อถึงรุ่งเช้าเสนาที่พระราชารพหมทัตใช้ให้ไปดูเหตุการณ์ก็เข้าไปทูลว่าเม็ดงาอยู่ในหาบครบถ้วนแล้ว หลังจากที่เขาหนีไปแล้ว ชายหนุ่มก็กลับคืนสู่ไร่และร่วมกับเมียทั้งสี่ขายพืชผลและทำงานอื่นตามปกติ

แต่บัดนั้นมา พระราชาก็ยังคิดอยู่เสมอที่จะฆ่าชายหนุ่มเพื่อชิงเมีย ครั้นทบทวนดูก็เห็นว่าความพยายามของพระองค์ซึ่งผ่านไปนั้นถูกแก้ไขได้ทุกเรื่อง ทำให้สงสัยว่าน่าจะมีเหตุลับลมคมในสักอย่างอยู่ในเรือนนั้น จึงคิดว่าจะจัดคนไปแอบฟังเพื่อสืบเอาความลับ ดังนั้นพระองค์จึงให้ทำกลองขนาดใหญ่หุ้มด้วยหนังอย่างดีและให้มีเสนาผู้ฉลาดซ่อนอยู่ภายใน แล้วให้คนหาไปฝากไว้ที่บ้านของชายหนุ่ม โดยว่าวันนั้นค่ำแล้ว เกรงว่าประตูเมืองจะปิดเสียก่อนที่จะหามกลองไปถึง และว่ารุ่งเช้าจะพากันมาหามกลองไป ฝ่ายสุพรหมโมกษกุมารและเมียงามทั้งสี่ไม่เฉลียวใจว่าจะมีคนซ่อนตัวคอยฟังอยู่ เมื่อรับประทานอาหารแล้วก็นั่งคุยกันตามปกติ ตอนหนึ่งพระโพธิสัตว์ก็ปรารภว่าพระราชอาญาทางทำร้ายเพื่อชิงเมียอีก ซึ่งนางทั้งสี่ก็ว่าหากพวกตนยังอยู่แล้วก็ไม่ต้องกลัวอันตรายใดๆ เพียงแต่นางจันทิมพรมหาห้ามชายหนุ่มอย่าได้กินไข่มุกชนิด นางจันทิมกิตติกาถึงขอว่าอย่าได้กินเนื้องู นางจันทิมสุภาภาถึงว่าห้ามกินเนื้อยักษ์ และนางจันทิมกฤษณ์ถึงว่าอย่าได้กินไข่มด เพราะหากกินอาหารต้องห้ามแล้วจะทำให้นางแต่ละคนไม่อาจอยู่ต่อไปได้ เสนาที่ซ่อนอยู่ในกลองก็จดจำคำพูดเหล่านั้นไว้และนำไปกราบทูลพระราชให้ทรงทราบทุกประการ

ต่อมาพระราชาก็ค้ำประกันว่าการที่ได้เมียของชายผู้นั้นมา คงจะเป็นไปไม่ได้จึงเปลี่ยนไปคิดที่จะทำให้พลัดพรากจากกัน ดังนั้นพระราชาก็ให้พรานป่าไปแสวงหาเนื้อยักษ์จากป่าลึกมา จากนั้นก็ให้หาเนื้องูและไข่ต่างๆ มาคั้นเข้าด้วยกันและปรุงเป็นอาหารที่ประณีตจนไม่สามารถจำแนกได้ว่าทำจากสิ่งใด จากนั้นก็ให้เรียกกุมารโพธิสัตว์ให้เข้าไปทำงานในราชมนเทียร เมื่อถึงกลางวันที่ให้แม่ครัวนำอาหารดังกล่าวมาเลี้ยง พออาหารตกถึงท้องเท่านั้น บรรดานางทั้งสี่ที่ในไร่ก็เกิดปั่นป่วนปวดศีรษะกระวนกระวายจนนางทั้งสามซึ่งมาจากเมืองบาดาลต้องขอลากลับคืนเมืองในทันที ส่วนนางจันทิมพรหมาก็เจ็บปวดไปทั่วตัวและอาเจียนจนไม่อาจอยู่ได้ต่อไป จึงเรียกหมาเก้าหางมาแล้วถอดแหวนให้ไว้และบอกรายละเอียดในการที่จะไปตามหานาง จากนั้นก็รีบเดินทางมุ่งไปสู่ทิศเหนือจนถึงเมืองอุทุมพันธุมนครและได้พักอยู่ที่ศาลาใกล้กับประตูเมือง ในวันนั้นพระราชาก็ได้ทรงช้างออกเสียบพระนครผ่านมาพบเข้าก็เรียกไปไต่ถาม ซึ่งนางก็ได้ทูลรายละเอียดให้ทรงทราบ พระราชาก็รับนางไว้ในฐานะพระธิดา แล้วให้พักอยู่ที่ปราสาทอีกหลังหนึ่งพร้อมกับเครื่องใช้สอยอย่างครบถ้วนและมีหญิงบริวารอีกแปดคน

พอตกบ่ายเสร็จจากถวายการรับใช้แล้ว สุพรหมโมกขกุมารก็เดินทางกลับไร่โดยหวังว่าเมียรักทั้งสี่จะรออยู่อย่างเคย แต่เมื่อไปถึงก็พบแต่บ้านที่ว่างเปล่า ครั้นหมาเก้าหางเล่าความตามที่นางทั้งสี่สั่งไว้ จึงตระหนักว่าตนได้กินอาหารต้องห้ามไปแล้ว และสาเหตุก็เกิดจากกลองซึ่งคงจะมีคนซ่อนอยู่นั่นเอง ในที่สุดก็ตัดสินใจว่าจะออกตามหานางไข่มุกจันทิมพรหม พร้อมกับ หมาเก้าหางก็ได้มอบแหวนที่นางมอบไว้ให้ด้วย

เมื่อสุพรหมโมกขกุมารไปบูชาสฤงกะโหลกศีรษะบิดาของตนแล้ว ก็จัดข้าวของออกเดินทาง โดยมีหมาเก้าหางค้มคลิ่นตามรอยนางผ่านป่าเขาไปจนถึงห้วงน้ำใหญ่แห่งหนึ่งซึ่งไม่อาจเดินข้ามไปได้ พระโพธิสัตว์จึงจับหางหมาพุงกายว่ายน้ำไป พอถึงฝั่งหางหมาก็ขาดไปหนึ่งหาง ครั้นเดินทางต่อไปอีกก็ไปพบห้วงน้ำใหญ่อีกแปดแห่ง ซึ่งกุมารโพธิสัตว์ก็อาศัยเกาะหางหมาว่ายน้ำข้ามไปด้วยวิธีเดียวกัน และหางหมาก็ขาดไปที่ละหางตามลำดับ พอขึ้นจากแหล่งน้ำที่เก้าแล้ว หมาเก้าหางซึ่งได้รับความทุกข์ทรมานที่หางขาดก็สิ้นใจตาย สุพรหมโมกขกุมารก็ได้แต่นั่งเฝ้าซากหมาอยู่ด้วยความอาลัยรักจนชากันนั้นเน่า ครั้งนั้นมีเมฆวันฝนหนึ่งมาขอกินซากหมาแล้วก็ได้ตอบแทน

ด้วยการพาพระโพธิสัตว์ไปสู่อาศรมของพระฤๅษีคนหนึ่ง พระฤๅษีก็เล่าว่านางจันทิมพรหมาเพิ่งจะผ่านที่นั่นไปเมื่อสามวันก่อน และเล่าว่าพระราชาราชแห่งเมืองอุทุมพันธุมดิรับนางไว้เป็นพระธิดาและจะมีพิธีอภิเษกสมรสแก่นางในวันรุ่งขึ้น จากนั้นพระฤๅษีก็ให้พรานป่าซึ่งเป็นศิษย์ไปส่งกุมารโพธิสัตว์จนถึงสระน้ำมงคลที่จะใช้ในการสร้งน้ำแก่นางจันทิมพรหมา แล้วพรานป่าก็ลากลับสู่อาศรมของพระฤๅษีตามเดิม

สุพรหมโมกขกุมารซึ่งพักอยู่ที่ศาลาได้เห็นหญิงหลายคนไปตักน้ำจึงเข้าไปสอบถาม เมื่อได้คำตอบชัดเจนว่านางเหล่านั้นเป็นบริวารของนางจันทิมพรหมา จึงเคียดไบนไม้ห่อธำมรงค์พร้อมกับดอกไม้อีกช่อหนึ่งฝากไปถึงนาง และขอให้บอกแก่นางว่ามีชายทุกคนซึ่งพักอยู่ที่ศาลานั้นฝากไปให้เมื่อนางไขฟ้าเปิดห่อดูเห็นแหวนที่ฝากมาแก้หางไว้ ก็ชักถามรายละเอียดจากหญิงบริวารแล้วก็เข้าไปทูลพระราชาราชว่าสามีของตนติดตามไปถึงแล้ว พระราชาก็ให้จัตราขรถออกไปรับสุพรหมโมกขกุมารและจัดการอภิเษกทั้งสองให้ขึ้นครองราชสมบัติในเมืองนั้นต่อไป

ต่อมาสุพรหมโมกขกุมารก็ทูลลาเพื่อกลับไปดูไร่และกะโหลกศิระษะบิดาของตน ตามจริงแล้วพระราชาราชประสงค์จะให้พระโพธิสัตว์อยู่ครองเมืองนั้นต่อไป เพราะไม่มีพระโอรสและเชื้อพระวงศ์ที่จะสืบครองแผ่นดินได้ แต่ทรงเห็นใจพระโพธิสัตว์ จึงอนุญาตและให้นำทรัพย์สมบัติและข้าราชการบริพารไปด้วยให้มาก พระโพธิสัตว์ก็ขอให้ช่างไม้จัดทำไม้ที่แข็งแรงและน้ำหนักเบาเป็นจำนวนมากแล้วควบคุมให้สร้างรูปนภอินทรี หงส์และนกหัสติลิงค์ที่กางปีกแล้วกว้างถึงสิบสองวาล้าตัวใหญ่เท่าขลุ่ยข้าว แต่ละตัวมีกระเช้าเป็นห้องโดยสารอยู่ด้านใต้ ทั้งนี้ได้จัดสร้างนกดังกล่าวจำนวนนับหมื่นตัวแล้วติดตั้งยนต์ไว้ภายในและเรียกชื่อว่า “ยนต์หงส์” เมื่อทดลองชักสายเชือกยนต์คูก็ปรากฏว่าสามารถบินได้เหมือนนก จากนั้นจึงขนสมบัติที่ได้รับพระราชทานไปบรรจุไว้ที่กระเช้าโดยสาร ซึ่งมีทั้งช้างม้าวัวควายข้าวเปลือกข้าวสารและข้าทาสบริวาร เมื่อได้เวลาแล้วสุพรหมโมกขกุมารก็พานางจันทิมพรหมาไปกราบบังคมทูลลาและเข้าสู่ยนต์หงส์แล้วชักเชือกสายยนต์พาบินขึ้นสู่ท้องฟ้า บรรดาบริวารที่ตามไปก็ชักสายยนต์กระพือปีกยนต์หงส์พุ่งขึ้นสู่อากาศจนมีดฟ้ามัวดิน มุ่งสู่ไร่ทางทิศเหนือของเมืองมาตุลนครต่อไป

กองบินขนตหงส์กระเพื่อปีกเหินฟ้า ผ่านเมืองไปท่ามกลางเสียงแตกตื่น โกลาหลของชาวเมืองลงไปจอดที่เชิงเขาในไร่ จากนั้นจึงสร้างค่ายที่พักและโรงครัวขึ้นแล้วเลี้ยงดูกันอย่างอึดหนำตำราญ เมื่อคนจากในเมืองที่ติดตามไปสังเกตการณ์ดูในไร่กลับไปแจ้งข่าวแล้ว เสนาก็นำความขึ้นทูลพระราชอาพรหมทัต พระองค์ก็สั่งให้จัดทหารเข้าประจำตำแหน่งศึกและปิดประตูเมืองไว้ พร้อมกับให้จัดกองทัพออกไปประจัญกับกองกำลังที่ไร่ของทุกคตะสุพรหม โมกขกุมาร

ฝ่ายกองสอดแนมฝ่ายชาวไร่เมื่อเห็นกองทัพยกไปเช่นนั้น ก็ไปแจ้งข่าวแก่พระโพธิสัตว์เมื่อนางจันทิมพรมหาพอทราบเหตุแล้วก็ออกไปยืนที่นอกค่ายแล้วชี้มือไปทางเมืองยักษ เมืองนาคและเมืองมดง่ามและเรียกให้นางทั้งสามไปช่วย ซึ่งนางทั้งสามเมื่อรู้สึกปั่นป่วนใจจนไม่อาจอยู่ในเมืองของตนได้ ต่างนางต่างไปสู้ไร่ด้วยกำลังฤทธิ์ แล้วบุคคลทั้งห้าก็ขึ้นสู่หลังช้างและประกาศแก่เสนาโยธาทุกคนยให้เตรียมเข้าสู่สงคราม แต่ฝ่ายทัพชาวเมืองเมื่อเห็นความงามของนางทั้งสี่กระจ่างอยู่เต็มตาเท่านั้นก็ตกตะลึงได้แต่เหม่อลอยอยู่ เมื่อพระราชอาพรหมทัตพร้อมใจอยู่แต่ไม่มีเสียงกึกก้องแห่งการรบขึ้นมาเลย ครั้นทรงเห็นว่านานผิดปกติก็รีบขึ้นช้างแล้วเร่งไปด้วยความกริ้วและแหวกไพร่พลฝ่ายตนออกไปอยู่ที่หน้าทัพ

เมื่อนางจันทิมพรมหาเห็นพระราชแห่งมาตุลนครปรากฏพระองค์แล้วเช่นนั้น ก็บอกนางจันทิมกิตติกาธิดาพญานาคให้กำจัดศัตรูของสามี นางนาคราชธิดาก็ไสช้าง ไปอยู่หน้าทัพแล้วชี้มือลงสู่แผ่นดินแล้วเรียกนาคทั้งหลายให้ออกไปช่วย พอสิ้นคำก็ปรากฏมวลดนาราชแสดงฤทธิ์ให้เกิดความปั่นป่วนเกิดขึ้นในบริเวณที่ทัพจากในเมืองตั้งอยู่ ทำให้ไพร่พลช้างม้าล้มกลิ้งไปมากับพื้น โดยเฉพาะท้าวพรหมทัตต์เมื่อร่วงลงสู่พื้น ก็เกิดแผ่นดินแยกและปรากฏเปลวไฟม้วนขึ้นมากระซากพระองค์ดังไปสู่่นรกภูมิอย่างไรร่องรอย นางนาคธิดาเห็นเช่นนั้นแล้วก็ยกมือขึ้นเป็นการห้ามแผ่นดินก็หยุดปั่นป่วน และทหารจากในเมืองทุกคนก็แตกตื่นเตลิดหนีจากที่นั่นไปอย่างไม่คิดชีวิต

เมื่อสิ้นพระราช และไม่มีผู้ใดหาญจะนำทัพไปสู้กับฝ่ายของของทุกคตะสุพรหม โมกขกุมาร โพธิสัตว์แล้ว ประกอบกับที่สิ้นเชื้อพระวงศ์ที่จะมีสิทธิ์ขึ้นครองแผ่นดิน บรรดาอำมาตย์ราชมนตรีก็ประชุมหารือกันแล้วตกลงให้เสียงปฐสรด เพื่อให้ราชรถไปเกยเอาผู้มีบุญไปเป็นกษัตริย์ต่อไป

จากนั้นจึงได้จัดปะรำพิธีขึ้นที่ท้องสนามหลวง แล้วทำพิธีบวงสรวงแก่เทพยดาฟ้าดิน และกล่าวคำ
โองการ เสร็จแล้วก็นำพานเครื่องราชกกุธภัณฑ์ตั้งไว้บนราชรถแล้วปล่อยไป ปุสตรถเสด็จทายนัน
เมื่อกระทำทักษิณาวัตรปราสาทราชมนเทียรสามรอบแล้ว ก็ออกจากเมืองทางทิศเหนือมุ่งไปสู่ไวร
ของพระโพธิสัตว์โดยมิเหล่าอามาตย์ราชบัณฑิตถือพานเครื่องสักการะตามไป เมื่อราชรถไปหยุดอยู่
ที่เบื้องหน้าของพระโพธิสัตว์แล้ว เสนาอามาตย์ราชบุโรหิตก็เชิญเครื่องราชสักการะและราชเบญจ
กกุธภัณฑ์เข้าไปอัญเชิญพระโพธิสัตว์ไปครองเมืองมาตุลนคร ครั้นพระโพธิสัตว์รับคำอัญเชิญแล้ว
เสนาผู้ใหญ่ดังกล่าวก็นำเครื่องราชสักการะไปทูลเชิญนางทั้งสี่ไปเป็นแม่เมืองอีกด้วย จากนั้นก็มีพิธี
ราชอุสสาภิเษกแก่พระโพธิสัตว์และนางทั้งสี่ พร้อมทั้งเฉลิมนามใหม่แก่ชายทุกคนอะโพธิสัตว์ว่า
“ท้าวสุพรมโมกขเอกมหาราช” โดยมีนางจันทิมพรหมาเป็นเอกอัครมเหสี

พระโพธิสัตว์ได้ปกครองแผ่นดินด้วยทศพิธราชธรรม นำความเจริญและร่มเย็นสู่บ้านเมือง
เป็นที่ยิ่งยงแต่พระเทวีทั้งสี่ไม่มีราชบุตรหรือพระธิดาเลย จึงรับเอานางจันทิมพหิมเหสีเทวีของท้าว
พรมหัตต์มาเป็นนางเทวีอีกหนึ่งนาง ต่อมาไม่นานมเหสีเทวีองค์ที่ห้านี้ก็มิราชโอรส ให้ชื่อว่า
“พรมหัตต์กุมาร” โดยมีนางจันทิมพรหมาเป็นผู้เลี้ยงดู ครั้นกุมารนั้นอายุได้สิบห้าปีแล้วก็ประสงค์
จะให้ไปครองเมืองอุทุมพันฐานครซึ่งเคยอุปการะนางจันทิมพรหมาในกาลก่อน จึงจัดอามาตย์เก่า
ของเมืองนั้นหกนายขึ้นขบวนเสด็จไปคลุก่ทางเสียดก่อน เมื่ออามาตย์ทั้งหกกลับไปทูลว่าเมืองดังกล่าว
สูญหายไปแล้ว ในบริเวณที่เคยเป็นเมืองไม่มีผู้คน ไม่มีบ้านเรือน คงมีแต่ต้นไม้ใหญ่แล้วยังเต็มไปด้วย
ด้วยนกและเนื้ออนานาพรรณ สุพรมโมกขเอกมหาราชคิดว่าบริเวณเมืองเก่านั้นเป็นทำเลดี และ
หากสร้างเมืองใหม่ในแหล่งนั้นก็จะเป็นมงคล จึงให้ประกาศหาผู้ที่จะไปตั้งเมืองใหม่แล้วจัดหาวัสดุ
อุปกรณ์ต่างๆ และ ขนตหงส์ห้าพันตัวยกไปทางอากาศ เมื่อคนเหล่านั้นได้สร้างบ้านเรือนปราสาท
ราชวังพร้อมแล้วพระโพธิสัตว์และอัครมเหสีก็ไปตรวจดู เมื่อเห็นว่าเรียบร้อยดีแล้ว ก็ให้พระโอรส
ชื่อ สุพรมหัตต์กุมารไปเป็นกษัตริย์ ซึ่งเมืองดังกล่าวก็เจริญขึ้นเรื่อยมา หลังจากนั้นพระโพธิสัตว์
ก็ให้สร้างถนนเชื่อมระหว่างเมืองทั้งสอง โดยมีนางจันทิมสุภาจาดกำลังจากเมืองยักษมาช่วยสร้าง
ถนน ส่วนห้วงน้ำใหญ่ทั้งเก้าที่พระโพธิสัตว์เคยเกาะหางหมาพาว่ายข้ามนั้น พระอินทร์ก็ให้พระ
วิสุกัมมีไปเนรมิตสะพานให้ ตั้งแต่นั้นมา ชาวเมืองทั้งสองก็ไปมาค้าขายติดต่อกันมิได้ขาด

ต่อนั้นมา นางจันทิมกุฎฐิธิดาพยายามคงมาได้เป็นชู้กับคนเกี่ยวหญาเลี้ยงม้าในวังหลวง แล้วก็เกิดการนิทาขึ้นทั่วไป ทำให้พระโพธิสัตว์เกิดเบื่อหน่ายจึงฝากเมืองไว้กับพระอักรมเหสีและอามาศแล้วเลือกอามาศยี่สิบนายชื่อ “มหาพลัง” เพราะมีกำลังเท่าช้างเจ็ดเชือก ชื่อ “วัฑฒกั” ผู้เป็นช่างไม้ชื่อ “สุกธนา” ซึ่งเป็นช่างทองและแก้วมณี กับผู้เก่งด้านการคำนวณและรู้สรรพคติซึ่งไม่ปรากฏชื่ออีกหนึ่งนาย มีสมบัติติดตัวไปเพียงยามที่บรรจเสื้อผ้าสำหรับผลัดเปลี่ยนสองชุด ผ้าห่มหนึ่งผืน มีคนละเล่มและกล้อยาเส้นคนละอัน เพื่อเดินทางเที่ยวไปในที่ต่างๆ ในระหว่างนั้นให้เรียกพระองค์ว่า “พี่” โดยเหล่าอามาศยี่สิบนั้นเป็น “น้อง”

จุดแรกที่คณะเดินทางไปแะก็คือเมื่อเห็นแม่เต่าผู้หนึ่งผ่าฟืน ก็ให้อามาศ “มหาพลัง” ไปช่วยผ่าฟืนไว้เป็นอันมากโดยแม่เต่าและลูกหลานก็ได้เลี้ยงอาหารอย่างอิมหนา จากนั้นก็ไปถึงและพักอยู่ที่ศาลานอกเมืองคันธรัฐฐานคร ซึ่งขณะนั้นได้มีประกาศหาช่างไม้ไปสร้างปราสาทให้แก่พระราชทานหลังเดิมซึ่งทรุดโทรมลง พระโพธิสัตว์จึงให้อามาศชื่อวัฑฒกัไปช่วยควบคุมการสร้างจนได้ปราสาทเจ็ดชั้นอันงามวิจิตรสำเร็จลงภายในเวลาหนึ่งเดือน จากเมืองดังกล่าว ก็เดินทางไปอีกเจ็ดวันจึงไปพักอยู่ที่ศาลาใกล้ประตูเมืองทันตปุรนคร ซึ่งขณะนั้นพระราชามีประกาศว่าจะรับบุคคลที่สามารถชั่งช้างหนึ่งร้อยเชือกได้เป็นราชบุตรเขย บุคคลทั้งห้าก็ไปอาสาและว่าสามารถชั่งช้างแม้จำนวนพันตัวได้ทุกคน จากนั้นก็ให้หาถุงใส่ทรายถุงละหนึ่งร้อยชั่งไว้เป็นจำนวนมากแล้วหาเรือใหญ่ที่แข็งแรงไว้หนึ่งลำ และให้บรรทุกช้างครั้งละกลุ่มไปลงเรือใหญ่ในที่น้ำนิ่งและลึก แล้วใช้สีหมายระดับน้ำไว้ เมื่อเอาช้างออกจากเรือแล้วก็บรรจถุงทรายลงแทนจนเรือลดระดับลงได้ระยะเท่ากับที่หมายไว้ ทำดังกล่าวไปเรื่อย ๆ จนเมื่อชั่งช้างหมดแล้วจึงรวมจำนวนถุงทรายดูก็ได้น้ำหนักช้างทั้งหมด เมื่อเสร็จการแล้วพระราชาก็ยกพระธิดาชื่อวรกิตติการาชกัญญาให้แก่ผู้เป็นหัวหน้าของกลุ่มคนทั้งห้าซึ่งก็คือพระโพธิสัตว์ และหลังจากที่ได้ครองเมืองนั้นได้เดือนหนึ่งแล้วก็ขออนุญาตลาไปเดินทางท่องเที่ยวต่อไป บุคคลกลุ่มนั้นเดินทางไปเป็นเวลาเจ็ดวันก็ไปพักอยู่ที่ศาลาใกล้ประตูเมืองด้านใต้ของเมืองคันธรัฐฐานคร ได้พบว่าช่างทองและแก้วมณีของเมืองนั้นไม่อาจจัดการกับดวงแก้วประจำเมืองที่แตกอยู่ได้ จึงให้อามาศผู้ฉลาดในเชิงช่างของพระองค์บดแก้วนั้นแล้วหล่อขึ้นใหม่และหุ้มทองใหม่งามเจิดจรัสเป็นที่ถูกพระทัย จากนั้นจึงเดินทางต่อไปถึงเมืองเกตุมดี

ในเมืองเกตุมนดินั้น มีครอบครัวหนึ่งซึ่งมีบุตรชายเจ็ดคนซึ่งแต่งงานมีลูกมีเมียไปหมดแล้ว เหลือแต่บิดาซึ่งตอนหลังเกิดเบื่อหน่ายที่จะอยู่ร่วมกับคนหมู่มากจึงไปบวชเป็นฤๅษีอยู่ในป่าลึก ต่อมาได้ชักชวนลูกชายคนสุดท้ายให้พาลูกเมียไปปลุกกระท่อมอยู่ใกล้อาศรมและปรนนิบัติฤๅษีผู้เป็นบิดา เมื่อฤๅษีบิดาจะตายเพราะโรครชรานั้นก็สั่งลูกว่า หากจะทำสิ่งใดแล้ว ก็ให้อดทนให้ได้ครบเก้าครั้ง เสียก่อนจึงจะมีความรุ่งเรืองในชีวิต เมื่อเผาศพพ่อที่ระหว่างต้นรังที่หัวคอยตามคำสั่งแล้ว ผู้บุตรก็ปลุกพืชผลอยู่ในที่เดิมสืบมา ฝ่ายพ่อเมื่อไปเกิดเป็นเทวดาในสวรรค์แล้วเห็นว่าลูกยังลำบากอยู่ จึงแปลงกายเป็นชายแก่เข้าไปหาในเวลาค่ำเพื่อขอพักค้างคืน ซึ่งชายผู้บุตรกับลูกเมียก็ต้อนรับแล้ว ให้ไปพักอยู่ที่อาศรมเดิม เมื่อหลังอาหารแล้วชายแปลงก็เสริมทำเป็นปวดเนื้อเมื่อยตัว ขอให้ภรรยาของชายนั้นไปนวดให้ และเสริมทำให้อาศรมสั้นเหมือนมีการร่วมเพศ ชายผู้สามีได้ยิน ก็โมโหจึงคว้าดาบจะไปฟันให้ตายทั้งคู่ แต่ก็อดใจไว้ถึงเก้าครั้งตามคำสอนแล้วกลับไป เมื่อผู้สาวไปปลุกในตอนเช้าเพื่อให้ไปร่วมกินอาหารก็พบว่าภายใต้ผ้าห่มนั้นมีแท่งทองเท่าตัวคนอยู่แทนที่ จึงเรียกเมียไปช่วยกันตัดแล้วหามาไปเก็บไว้ ครั้งนั้นบังเอิญมีคนจากหมู่บ้านเดิมแวะไปเยี่ยมและเห็นทั้งคู่กำลังตัดทองอยู่ ทั้งสองจึงต้องเล่าความจริงและว่านั้นก็ไปถึงพระราชาในที่สุด ซึ่งพระราชาก็ให้เรียกชายทุกคนไปพบและให้ส่งทองเข้าทูลพระคลังครั้งหนึ่งชายทุกคนก็เสียดาบทองจึงร้องไห้ ผ่านไปทางศาลาที่คณะของพระโพธิสัตว์พักอยู่ เมื่อพระโพธิสัตว์เรียกเข้าไปสอบถาม ได้ความแล้วก็พาตัวชายนั้นกลับไปเฝ้าและได้สนทนาแล้วเทศนาโปรดพระราชาด้วยหัวข้อธรรมชื่อทศพิชราชธรรม เป็นต้น ด้วยอำนาจบุญบารมีของพระโพธิสัตว์ทำให้พระราชาโน้มน้อมเข้าสู่กุศล และยังได้ขอให้สอนอรรถธรรมแก่บรรดาท้าวพญาในเมืองนั้นอีกด้วย

ฝ่ายเมืองมาตุลนคร ซึ่งพระราชาสุพรหมโมกษะและอามาตย์ทั้งสี่จากไปนับเป็นเวลาเกือบปีแล้วก็ได้แต่เกิดความกังวลในคณะพระเทวีและอามาตย์ราชบุโรหิต ในที่สุดก็ประชุมกันและให้พราหมณ์หนุ่มผู้ฉลาดในไตรเพทสามนายและอามาตย์อีกเจ็ดคนออกติดตามไป บุคคลทั้งสิบสองปลอมตัวเป็นพ่อค้าเดินทางเกะรอยไปเรื่อย ๆ จนถึงเมืองเกตุมนดินคร และได้พบพระราชาของตนกับอามาตย์ทั้งสี่ที่บ้านที่พระราชาจัดไว้รับรอง พระโพธิสัตว์ก็ได้สอบถามความเป็นไปของเมือง ซึ่งกลุ่มผู้ตามมา ก็ทูลตอบโดยละเอียดและในที่สุตสุพรหมโมกษราชาก็ว่าจะกลับเมืองมาตุลนครใน

เวลาไม่นานนัก ฝ่ายชาวเมืองสังเกตเห็นว่ามีพ่อค้าสิบสองคนขึ้นสู่ลงหากับบุคคลพิเศษของพระราชอาัยก็นำความเข้าไปทูล พระราชาจึงให้เรียกพ่อค้าปลอมทั้งสิบสองคนเข้าเฝ้าแล้วซักถาม ซึ่งกลุ่มพ่อค้าปลอมก็ทูลว่าบุคคลทั้งห้า นั้นคือพระราชากับผู้ติดตามของพวกตน ดังนั้นพระราชามือเมืองเทศมดินครจึงให้จัดเครื่องราชสักการะไปทูลเชิญพระราชาสุพรหมโมกษะไปสู่อปราสาท แล้วถวายพระธิดาและเชิญให้ครองเมือง แต่พระโพธิสัตว์ก็เสวยสุขอยู่ในเมืองใหม่นั้นเพียงสิบห้าวัน แล้วจึงพาพระเทวีเข้าทูลลาเพื่อคืนสู่อมาตุลนคร

ขบวนเดินทางของพระโพธิสัตว์จากเทศมดินครก็มุ่งไปสู่อันตปุระ เมื่อพญาอันตปุระทราบวาราชบุตรเขยของพระองค์เสด็จมาก็นำขบวนไปต้อนรับ และให้พักอยู่ที่ปราสาทกับราชธิดาคือวรกิตติการาชกัญญา เมื่อพักอยู่ในอันตปุระได้เจ็ดวัน สุพรหมโมกษราชาก็ชวนนางวรกิตติการาชกัญญาไปทูลลาพญาอันตปุระเพื่อคืนเมืองเดิมของตน และให้ทัพจากเทศมดินครกลับเมืองเสียเพียงแต่ให้พระเทวีองค์ที่เจ็ดคัดเอานางกำนัลตามไปด้วยเพียงสองคนเท่านั้น จากนั้นขบวนเดินทางก็ดำเนินไปสู่อเมืองคันธรัฐนคร ซึ่งอำมาตย์ของพระโพธิสัตว์เคยได้ช่วยสร้างปราสาทถวายในครั้งก่อน เมื่อพระราชาทราบว่าหัวหน้าขบวนนั้นเป็นกษัตริย์แห่งมาตุลนครแล้ว พระองค์จึงให้จัดขบวนเครื่องราชอิสริยยศกษัตริย์ไปเชิญเสด็จเข้าสู่เมืองและให้พักอยู่ในปราสาท ส่วนผู้ติดตามก็จัดให้พักอยู่ที่ค่ายนอกเมือง เมื่อพักอยู่ในเมืองดังกล่าวได้สิบห้าวันแล้ว สุพรหมโมกษราชาก็ชวนพระเทวีทั้งสองไปลาพญาสุคันธรัฐเพื่อกลับเมือง แม้พญาคันธรัฐจะถวายช้างม้าวัวควายทาสหญิงทาสชายอย่างละร้อยก็ตาม แต่พระโพธิสัตว์ก็ถวายคืนโดยขอเพียงช้างห้าเชือกไปเป็นพาหนะในการเดินทางเท่านั้น แล้วพระองค์พร้อมกับพระเทวีก็ประทับบนหลังช้างเชือกหนึ่ง และอีกสี่เชือกมอบให้เป็นพาหนะแก่อมาตย์ราชบริพาร

เมื่อเดินทางถึงสิบห้าวันแล้วขบวนของพระโพธิสัตว์ก็ไปตั้งอยู่ที่นอกเมืองมาตุลนคร ฝ่ายนางจันทิมพรหมาและพระเทวีองค์อื่น ๆ พร้อมทั้งเสนาอำมาตย์ราชมนตรีไพร่ฟ้าประชาชนก็ชวนกันจัดขบวนออกไปรับพระโพธิสัตว์เข้าเมือง เมื่อเข้าสู่เมืองแล้ว สุพรหมโมกษราชาก็สั่งเสนาประชาราษฎร์ให้ดำรงอยู่ในธรรมและจัดบ้านเมืองให้สงบสุข จากนั้นเมื่อพระโพธิสัตว์ก็ปรารภกับ

นางจันทิมพรหมาเพื่อจะให้รางวัลแก่ทหารจากคันธรัฐนครที่ไปส่งเสด็จถึงเมือง นางก็ว่าแก้วมณีโชติซึ่งอยู่ในไข่พรางหรือไข่ฟ้าของนางนั้น พระอินทร์ก็ได้นำคืนไปแล้ว ดังนั้น พอตกลงกัน พระโพธิสัตว์และพระเทวีก็อธิษฐานขอให้ “ฝนห่าแก้ว” หรือฝนโบกขรพรรษหรือตกลงมา พระอินทร์จึงบันดาลให้แก้วเจ็ดประการตกจากฟ้า ให้ทุกคนโดยเฉพาะไพร่พลที่มาส่งเสด็จเก็บเอาตามประสงค์พร้อมนั้นก็ให้มีต้นกล้วยพุกฤษ์เกิดขึ้นทั้งสี่มุมเมืองมาตุลนครอีกด้วย

เมื่อเสนาจากเมืองต่าง ๆ ที่มาส่งเสด็จกลับคืนเมืองของตนแล้ว พระโพธิสัตว์ก็ได้ประชุมเสนาบดีและปรึกษาความที่พระธิดาพญามดงมคบซู้ ในที่สุดก็ปลดใ้ นางเป็นสามัญชน แล้วสร้างบ้านให้นางอยู่กับคนเลี้ยงม้าที่นอกเมืองพร้อมกับมีบริวารและค่าใช้จ่ายให้จำนวนหนึ่ง ซึ่งทั้งสองก็อยู่ด้วยกันจนสิ้นอายุ ส่วนพระองค์และพระเทวีอื่นก็ได้ช่วยกันปกบ้านครองเมืองต่อไป ครั้นมีพระชนม์มากแล้ว ก็โปรดให้พระโอรสคือพรหมวัตติกุมารครองเมืองมาตุลนครแทน ควบคุมไปกับเมืองอุทุมพันธุมดินคร ส่วนพระองค์และพระเทวีก็สมทานศีลเจริญภาวนาไปจนตราบอายุขัยสุดสิ้น

ในท้ายเรื่องก็มีประชุมชาคน หรือสโมธานว่าพราหมณ์ผู้บิดาของสุพรหมโมกษะโพธิสัตว์คือพระเจ้าสุทโธทนะ, นางพราหมณีมารดาของของพระโพธิสัตว์คือพระนางสิริมหายา, พญาแห่ง มาตุลนครซึ่งตกจากคอกช้างคิงลงสู่รกรคือเทวทัต, นางจันทิมกฤษิศาธิดาพญามดงมคือนางกัญจมานวิกา, พญาแมงวันที่ไปขอกินซากหมาเก่าหาคือฉันทนอามาตย์, พระฤาษีที่ให้พรานป่าไปส่งพระโพธิสัตว์ถึงเมืองอุทุมพันธุมดินครคือพระสารีบุตร, พรานป่าที่ไปส่งเสด็จดังกล่าวคือสังกัตติเถร พญาอุทุมพันธุมดินครคือพระอนรุทธเถร, อามาตย์ทั้งสี่ที่ตามเสด็จคือมหาโมคคัลลาน, มหากัสสปะ, มหากัจจายนะ, พระกาฬุทายีเถร, พญาเกตุมดินครคือมหาสิวลีเถร, พญาทันตปุระคือพระอุบาลีเถร, พญาคันธรัฐฐะคือพระกัปปินเถระ, พญานาคคือพระปิณโฑทการเถร, พญายักษ์คืออุปปนเถร, พญา มดงมคือพระจันทกัรเถร, วรกิตติกาเทวีคือนางสุธัมมา, จันทิมกิตติกาธิดาพญานาคคือนางจันทสุจิตตา, นางจันทิมสุภาคาเทวีคือนางอรุทา, นางจันทเทวีมารดาของพรหมวัตติกุมารคืออุปถวัณณาเถรี, พรหมวัตติกุมารคือพระราहुล, จันทิมพรหมาอัครมเหสีคือนางโยโสธราพิมพา และสุพรหมโมกษราชาคั้งนั้นคือพระตถาคต ส่วนคนอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องคือบริษัททั้งสิ้นในชาติปัจจุบัน

สุวัณณะจักกาคำ

ชาดกชื่อสุวัณณะจักกาคำซึ่งแปลว่ากิ่งก่าทองนี้ บางครั้งเรียกว่าสุวัณณะจักก่าขางคำและบางครั้งเขียนเป็นสุวัณณะขางคำ (ขาง ในภาษาไทยเงินแปลว่า กิ่งก่า) เป็นชาดกนอกนิบาตของล้านนาเรื่องหนึ่งซึ่งอาจสืบมาจากชาวไทจีน ต้นฉบับที่ใช้ในการศึกษานี้จารเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๗ มาจากวัดท่าฟ้าใต้ ต.สระ อ.เชียงม่วน จ.พะเยา สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ได้ถ่ายทำเป็นไมโครฟิล์มไว้ เรื่องโดยสรุปมีใจความว่า

ในครั้งที่พระพุทธเจ้าประทับที่เวฬุวนารามนั้น พระองค์ได้ตรัสเล่าอดีตชาติหนึ่งของพระองค์ว่า ครั้งหนึ่งมีหญิงใจคนหนึ่งอาศัยอยู่ในเมืองจัมปานคร นางได้อาศัยการขอทานเลี้ยงชีพมาโดยตลอด ทุกวันนางผู้นี้จะกราบไหว้วิงวอนเทพดาเพื่อขอบุตรผู้ประเสริฐเป็นประจำ ฝ่ายพระอินทร์เมื่อสังเกตเห็นดังนั้น จึงได้ส่งเทพบุตรองค์หนึ่งลงมาปฏิสนธิ ครั้งนั้น นางหญิงใจได้ฝันไปว่ามีบุโรหิตผู้หนึ่งนำเอาดอกบัวดอกหนึ่งมายื่นให้ นางรับเอาแล้วก็วางไว้เหนืออก จากนั้นไม่นานก็ได้ตั้งครรภ์ ส่วนชาวเมืองทั้งหลายเห็นว่านางตั้งครรภ์โดยไม่มีสามีจึงโจษขานนินทากันไปทั่วจนความทราบถึงราชเทวีแห่งเมือง นางจึงถูกเรียกไปได้ตามซึ่งนางก็ทูลไปตามความจริง เมื่อราชเทวีรับทราบแล้วจึงปล่อยนางไป เมื่อครบกำหนด นางหญิงใจก็คลอดลูกซึ่งแทนที่จะเป็นมนุษย์ กลับเป็น “จักก่า” (กิ่งก่า) ซึ่งนางคนยาก ก็มีได้เสียใจ และตั้งใจจะเลี้ยงดูลูกกิ่งก่าของนางที่มีชื่อว่า “สุวัณณะ ขางคำ” หรือ “สุวัณณะจักกาคำ” อย่างดีต่อไป

ส่วนราชเทวีอยู่มาไม่นาน ก็ทรงครรภ์และเมื่อครบกำหนดก็ประสูติได้ราชธิดาอันมีรูปโฉมอันงดงาม พญาจัมปาให้นามว่า “ปทุมมา” เมื่อเจริญขึ้นเป็นสาว ความงดงามของพระธิดาก็เลื่องลือไปจนเป็นที่หมายปองของเจ้าชายเมืองต่าง ๆ และเจ้าชายเหล่านั้นต่างก็ส่งราชบรรณาการมาสู่ขอ แต่พญาจัมปาก็ปฏิเสธไปทุกราย

ครั้งหนึ่ง พญาจัมปาโปรดให้สร้างปราสาทให้พระธิดาประทับอยู่แล้วให้มีมหรสพขึ้นในครั้งนั้นสุวัณณะขางคำ ซึ่งเป็นหนุ่มแล้วก็ถือโอกาสมาเที่ยวงานด้วยเช่นกันและคราวนั้นสุวัณณะ

ขางคำ ได้ลอบปีนขึ้นปราสาทของนางปทุมมา เมื่อทั้งสองได้พบกันต่างก็มีจิตปฏิพัทธ์ต่อกันด้วยเหตุที่เคยได้โดยร่วมกุศลกันมาหลายชาติ เมื่อกลับจากงานมหรสพแล้วสุวรรณะขางคำก็วิ่งวอนให้แม่ไปขอนางปทุมมา นางผู้เป็นแม่เมื่อถูกรบเร้าหลายครั้งก็จำใจไปหาเมียมาจำนวนหนึ่งแล้วไปขอให้นายบ้านนำไปเป็นเครื่องบรรณาการเพื่อทูลขอพระธิดา นายบ้านก็ปฏิเสธโดยบอกว่าเครื่องบรรณาการ ต้องเป็นผ้าไหมแพรวทองจึงจะสมพระเกียรติ เมื่อนายบ้านไม่สามารถไปทูลขอได้ สุวรรณะขางคำก็รบเร้าอีกจนนางจำใจเข้าวังด้วยตนเอง เมื่อไปถึงวังก็บอกความประสงค์กับนางสนม พอนางสนมไปทูลพระราชเทวี พระราชเทวีตรัสว่าการตัดสินใจอยู่ที่พญาจัมปา หญิงเชื้อเจ้านั้นจึงไปขอเข้าเฝ้าพญาจัมปาต่ออามาตย์หน้าวัง อามาตย์นั้นจึงนำเรื่องขึ้นทูลให้ทรงทราบ แต่เมื่อพญาจัมปาทราบแล้วทรงพิโรธอย่างหนักและกล่าวว่า หากสามารถสร้าง “ข้าวคำ” (สะพานทอง) พาดตั้งแต่บ้านไปยังปราสาทนางปทุมมาได้ก็จะยกพระธิดาให้ อามาตย์จึงออกมาบอกตามที่พญาตรีศทุกประการ

การที่นางเชื้อใจสามารถเข้าไปในวังได้โดยง่ายนั้น เป็นเพราะพระอินทร์ให้พระวิษณุกรรมคลอใจให้นางสนมของพระราชเทวีและอามาตย์ยอมให้ความร่วมมือ อีกทั้งยังคลอใจให้พญาจัมปาไม่มีความพิโรธมากไปกว่านี้

ส่วนนางเชื้อใจเมื่อทราบเรื่องก็กลับไปบอกลูกด้วยใบหน้าอันหม่นหมอง สุวรรณะจักคำคำทราบแล้วก็มีได้เสียใจแต่ประการใดเพราะมีวิธีที่จะสร้างข้าวคำได้ จึงขอตาแม่ไปขอความช่วยเหลือจากนายบ้าน คือขอให้นายบ้านช่วยขอแรงชาวบ้านไปหาไม้มาสานไซ (ลอบ) ขนาดใหญ่แล้วนำไปปักในลำห้วย เพื่อดักเอาสัตว์ชนิดหนึ่งมีรูปร่างเหมือน “ครุ้งคราว” (ค้างคาว) ที่เรียกชื่อว่า “แม่คำผง” ซึ่งสุวรรณะขางคำบอกว่าเป็นสัตว์ที่ถ่ายมูลออกมาเป็นทองคำ เมื่อชาวบ้านดักครั้งแรกก็ได้สัตว์สามจำพวก ได้แก่ หมู กวาง และกระทิง สุวรรณะขางคำจึงให้ปล่อยไป ครั้งที่สองได้ข้างงาไฟ ซึ่งก็ให้ปล่อยไปอีกเช่นกันและครั้งที่สามจึงได้แม่คำผง ซึ่งพระอินทร์ส่งพระวิษณุกรรมลงมาแปลงกายไว้ จากนั้นจึงขอชาวบ้านขุดหลุมกว้าง ๔ สอก ลึก ๔ สอกแล้วเอาแม่คำผงลงขังไว้ แม่คำผงก็ถ่ายมูลเป็นทองคำจนเต็มหลุม สุวรรณะขางคำให้ขุดอีก ๖ หลุม แม่คำผงก็ถ่ายมูลเป็นทองคำได้ รวม

๗ หลุม เมื่อได้ทองคำแล้วก็หาผู้สร้างข้าวคำไม่ได้ พระอินทร์พร้อมกับพระวิษณุกรรม มาดลิตเวบุตร และทำวจตุโลกบาลทั้งสี่จึงแปลงกายเป็นช่างลงมาช่วยสร้างสะพานทองให้ และเสียดแห่งการหล่อน การตีทองครั้งนี้ดังไปทั่วเมืองจนรู้ถึงพญาจัมปา ซึ่งเมื่อพระองค์ทราบเรื่องแล้วก็ทรงนั่งอยู่

เมื่อการสร้างข้าวคำสำเร็จลงแล้ว พญาจัมปาจึงประชุมมุขอำมาตย์มนตรีแล้วตรัสว่าคงต้องยกพระธิดาปทุมมาให้สุวรรณะขางคำตามที่ตรัสไว้ เมื่อไม่มีผู้ใดคัดค้านพระองค์จึงให้อำมาตย์ผู้ใหญ่ไปเชิญสุวรรณะขางคำมาทำการอภิเษกสมรส ซึ่งการกระทำนี้พระธิดาหาได้มีความยินดีไม่แต่ก็ขัดพระบิดาไม่ได้ ฉะนั้นเมื่อให้สุวรรณะขางคำขึ้นร่วมปราสาท นางจึงให้สุวรรณะขางคำอยู่นอกห้องต่างหาก ไม่ยอมให้ร่วมห้องด้วย จากนั้นนางก็เริ่มตรอมใจไม่ยอมเสวยอาหาร สุวรรณะขางคำจึงถอดร่างเดิมที่เป็นกิ้งก่าออกเป็นชาขรูปร่างงามโดยมิให้พระธิดารู้ แล้วจึงเข้าไปหาเพื่อลองใจพระธิดา ส่วนพระธิดาเมื่อเห็นชาขรูปร่างงามดังเทพบุตรก็มีใจสเนหา สุวรรณะจก่่าขางคำโพธิสัตว์ได้ถามนางว่ามีพระสามีหรือยัง นางตอบว่าไม่มีและที่ได้อภิเษกสมรสกับกิ้งก่าไปนั้นก็ด้วยความจำใจเพราะขัดพระบิดามีได้ จากนั้นนางจึงอ่อนนวยขาให้พระโพธิสัตว์อยู่เป็นเพื่อนด้วยแต่พระโพธิสัตว์ก็กลับหายตัวออกมา ทำให้นางเสียใจร้องไห้คร่ำครวญจนสลบ เหล่านางสนมเห็นเช่นนั้นจึงช่วยพยาบาลให้ฟื้นขึ้น รุ่งขึ้นเมื่อสุวรรณะขางคำในรูปกิ้งก่าไปถามดูอาการของนางแต่ก็ถูกนางขับไล่และตัดพ้อว่าคนผู้มีรูปโฉมงามเป็นเลิศแต่กลับมาได้อภิเษกกับสัตว์อัปลักษณ์ พระโพธิสัตว์ได้ฟังก็รู้สึกสงสาร วันรุ่งขึ้นจึงเข้าไปสำแดงให้เห็นว่าชาขรูปร่างที่นางได้เห็นวันก่อนนั้นออกจากรูปกิ้งก่านั่นเอง จากนั้นจึงบอกนางว่าจะไปเยี่ยมบิดาซึ่งเป็นพระอินทร์ซึ่งอยู่บนสวรรค์แล้วหะหายไป

เมื่อพระโพธิสัตว์หะไปถึงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์แล้ว พระอินทร์ก็ได้ถามถึงทุกข์สุขตามควร แล้วจึงมอบสมบัติทิพย์ให้เสวยตามใจปรารถนา ส่วนนางปทุมมา เมื่อพระโพธิสัตว์ไม่อยู่จึงได้ถือโอกาสเผากราบกิ้งก่านั้นเสีย ฝ่ายพระโพธิสัตว์อยู่บนสวรรค์ได้ระยะหนึ่งจึงลงมาหานางปทุมมาตามเดิม นางปทุมมาเห็นดังนั้นจึงจัดแต่งพานดอกไม้กราบขอขมาที่เคยดูแลและเมื่อพระโพธิสัตว์ถามถึงกราบกิ้งก่าเดิม นางบอกนางได้นำไปเผาไฟเสียแล้วด้วยเกรงว่าพระโพธิสัตว์จะ

เข้าไปอยู่ในนั้นอีก พระโพธิสัตว์บอกนางว่า คราบกิ้งก่านี้เป็นของวิเศษที่สามารถอาศัยเป็นพาหนะไปสู่สวรรค์ก็ได้ ใช้เป็นที่หลบภัยก็ได้ จากนั้นนางก็ปฏิบัติเอาใจพระสามีอยู่ไม่ขาด

ข่าวการถอดร่างจากรูปกิ้งก่าเป็นชายรูปงามของพระโพธิสัตว์ ลือไปถึงพญาจัมปาและราชเทวี พญาจัมปาทรงอยากเห็นกับตา จึงให้อามาตย์มุขมนตรีนำเครื่องประดับไปให้พระโพธิสัตว์พร้อมกับเชิญไปสู่พระราชวัง พระธิดาปทุมมาจึงนำพระสามีเข้าเฝ้า เมื่อพญาจัมปาได้พบพระโพธิสัตว์แล้วก็ได้มอบราชสมบัติพร้อมทั้งอภิเษกให้ครองเมืองสืบไป ส่วนนางซึ่งเป็นผู้เป็นมารดานั้นพระโพธิสัตว์ก็ให้สร้างบ้านให้อยู่ใกล้ ๆ ปราสาท มีคนรับใช้คอยดูแลให้อยู่สำราญเสมอมา

ฝ่ายเจ้าเมืองน้อยใหญ่เมื่อทราบข่าวการขึ้นครองราชย์ของพระโพธิสัตว์ ต่างก็มีเครื่องราชบรรณาการมาถวาย พระโพธิสัตว์ได้ให้อาวทคำสอนแก่พญาเจ้าเมืองทั้งหลายให้ตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม ส่วนพระโพธิสัตว์ก็ปกครองไพร่ฟ้าประชาราษฎร์โดยธรรมตามอายุขัย เมื่อสิ้นอายุก็ได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

ในตอนท้ายของเรื่องมีการประชุมชาคนว่า พญาจัมปาได้แก่พระอานนท์, ราชเทวีได้แก่นางวิสาขา, นางซึ่งเป็นผู้เป็นแม่ของสุวัณณะจ๊กก่าข้างคำคือพระนางปชาบดีโคตมี, พระอินทร์ได้แก่พระอนุรุทธเถระ, พระวิษณุกรรมได้แก่พระสารีบุตร, มาตลีเทวบุตรได้แก่พระโมคคัลลานะ, สุริยเทวบุตรได้แก่พระอัญญาโกณฑัญญะ, ท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔ ได้แก่ ๑ พระอุบาลี ๒ พระอุปลุต ๓ พระศรีสุทโธทนะ ๔ พระราहुล, นายบ้าน ได้แก่นันทอามาตย์, พระธิดาปทุมมา ได้แก่พระนางยโสธราพิมพา และสุวัณณะจ๊กก่าข้างคำ ได้แก่พระพุทธรเจ้า

อ้ายร้อยกابلาน (อ่าน “อ้ายฮ้อยกابلาน”)

ซั่มหรือคัมภีร์ชาคนล้านนาเรื่องอ้ายร้อยกابلานมีปรากฏไม่มากแหล่งนัก ต้นฉบับที่ใช้ศึกษามาจากวัดห้วยไคร้หลวง อ.แม่สาย เชียงราย เป็นคัมภีร์จำนวน ๒ ผูก จำนวนรวม ๔๐ หน้าใบลานจารเมื่อ พ.ศ.๒๕๐๕ ซึ่ง ดร.ฮาร์ลด์ ฮุนดิอุส และ อาจารย์สิงฆะ วรรณสัย ได้นำมาถ่ายทำเป็น

ไมโครฟิล์ม โดยการสนับสนุนของมูลนิธิ เฮอร์มัน รีเซอร์ช ฟาวเดชัน (พ.ศ.๒๕๑๕-๑๗) มีใจความโดยย่อดังนี้

ครั้งหนึ่ง พระภิกษุสนทนากันในโรงธรรมสภาศาลาว่า เทวทัตพยายามปองร้ายพระพุทธองค์เสมอแต่ก็ไม่สามารถทำได้ ครั้นพระพุทธองค์ทรงทราบด้วยทิพโสญาณก็เสด็จไปในที่ประชุมสงฆ์แล้วตรัสว่า ในอดีตเทวทัตก็เคยกระทำเช่นนั้นมาก่อน เมื่อภิกษุได้ทูลอาราธนาแล้ว พระพุทธองค์ได้นำเรื่องในอดีตชาติหนึ่งของพระองค์มาตรัสเทศนา ดังนี้

นานมาแล้ว มีทุกคตะสองคนผิวเมื่อยอาศัยอยู่นอกเมืองพาราณสี ทั้งสองมีบุตรชายซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์รูปงามคนหนึ่ง แต่เนื่องจากความยากจน จึงต้องใช้กาบของใบลานมาร้อยเป็นเสื้อผ้าให้กุมารผู้นั้นได้สวมใส่กันอุจาดจึงได้ชื่อว่า “อัยร้อยกابلาน” กุมารโพธิสัตว์มีเพื่อนที่คบหากันมาแต่เด็กเป็นลูกชายของเศรษฐีผู้หนึ่งในหมู่บ้าน บุตรเศรษฐีมักจะไป “แอ้วสาว” คือไปเยี่ยนเพื่อเกี่ยว นางอัจฉราพระธิดารูปงามของพญาเจ้าเมืองพาราณสี โดยมักจะไปเยี่ยนนางหลังอาหารมื้อเย็น

วันหนึ่งลูกเศรษฐีชวนอัยร้อยกابلานไปเยี่ยนนางอัจฉรา แต่พระโพธิสัตว์ก็ว่าตนไม่มีเสื้อผ้าสวมใส่ บุตรเศรษฐีก็ว่าจะให้ยืมเสื้อผ้า อัยร้อยกابلานคิดว่าหากตนจะไปโดยมือเปล่าก็ไม่สมควร จึงตั้งใจไปหาไม้มาทำ “ชิง” หรือพิน พอเจอไม้ “ซางคำ” หรือไม้หลิ่งสามต้นก็เข้าไปตัด เมื่อตัดลำแรกขาดก็พุ่งหายเข้าไปในดิน พอลำที่สองขาดก็พุ่งหายไปในท้องฟ้า อัยร้อยกابلานจึงหาเอาวัลย์มามัดไม้ซางคำลำที่สามไว้กับไม้ต้นอื่นแล้วตัด ไม้ลำที่สามแม้ไม่หายไปในไหนแต่ก็แตกแล่งตลอดลำ อัยร้อยกابلานถึงกับร้องไห้รำพันว่าตนยากจนถึงกับไม่มีอันจะกิน ไม่มีแม่เสื้อผ้าจะสวมใส่แล้ว แค่มาคัดไม้ก็ยังไม่ได้สักกิ่ง คิดว่าหากหนีไปตายโดยไม่ให้คนอื่นเห็นซากก็คงจะดี

การร้องไห้ของพระโพธิสัตว์ทำให้ร้อน ไปถึงแท่นบัณฑุกัมพลศิลาอาสน์ของพระอินทร์ทำให้พระอินทร์ต้องเสด็จลงมาแปลงเป็นชายแก่เข้าไปหาอัยร้อยกابلานแล้วถามว่าต้องการไม้ไปทำสิ่งใด อัยร้อยกابلานจึงว่าจะนำไม้ไปทำชิงหรือพิน พระอินทร์จึงยื่นพินวิเศษให้และบอกว่า พินนั้นจะคิดให้ศัตรูหวาดกลัวหรือจะคิดให้คนทั้งเมืองหลงใหลก็ได้ จากนั้นก็กลับคืนสู่อินทรพิमान

คืนนั้น บุตรเศรษฐีก็นำเสื้อผ้ามาให้ยายร้อยกابلานยืมใส่แล้วชวนกันไป “แอ้วสาว” หรือ สนทนาเกี่ยวกับนางอจจรา เมื่อไปถึงยายร้อยกابلานก็บอกให้บุตรเศรษฐีขึ้นไปสนทนากับนางบน ปราสาทส่วนตนเองก็นั่งรออยู่ด้านล่าง เมื่อยายร้อยกابلานรู้สึกเหงาก็เอาพิมมาคิดและอธิษฐาน ให้ผู้ใดยินเสียงพินนั้นเมตตารักใคร่ตน ซึ่งเสียงพินดังกล่าวก็น้อมจิตคนทั้งหลายรวมทั้งพระธิดา ให้มีไมตรีจิตต่อยายร้อยกابلาน นางอจจราจึงเรียกให้ยายร้อยกابلานขึ้นไปสนทนาบนปราสาท แต่ยายร้อยกابلานก็ว่าตนเป็นคนจน ไม่อาจไปเสนอนหน้าได้ แต่นางก็เรียกแล้วเรียกอีกจนยาย ร้อยกابلานอ่อนใจจึงขึ้นไปบนปราสาทและนั่งอยู่คู่กับสหาย นางอจจราเห็นความสง่างามของ ยายร้อยกابلานแล้วก็พอใจมาก ทั้งสองได้สนทนากันจนใจของนางเอียงเอนไปชอบยายร้อยกาบ ลานมากกว่าบุตรเศรษฐี

ฝ่ายลูกเศรษฐีที่นั่งร่วมสนทนาอยู่ด้วยนั้น ยิงนานก็ยังเห็นท่าที่ที่นางจะพอใจยายร้อยกาบ ลานมากกว่าตน จึงคิดที่จะทำให้สหายซึ่งกลายมาเป็นคู่แข่งให้อับอายขายหน้า จึงพูดว่ายายร้อยกาบ ลานยืมผ้าของตนไปสวมใส่และบอกให้รีบถอดคืน นางอจจราได้ยินเช่นนั้นก็ไปนำเสื้อผ้าอย่างดีมา ให้สวมใส่แทน ลูกเศรษฐีก็นำเสื้อผ้านั้นไปบอกกับบิดาว่าราชบุตรเขยอาจเป็นยายร้อยกابلาน มากกว่าตนเสียแล้ว เศรษฐีได้ยินก็เดือดร้อนใจมาก จึงออกอุบายให้ลูกแต่งวัวต่างออกไปค้าขายและ ให้ชักชวนยายร้อยกابلานไปด้วย หากได้โอกาสก็ให้ฆ่าเสียในป่า บุตรเศรษฐีก็ชวนยายร้อยกาบ ลานให้ร่วมในขบวนค้าวัวต่างด้วย พอไปถึงร่มไม้ใหญ่ในป่าลึกแห่งหนึ่งก็หยุดขบวนและพักวัว พาหนะ บุตรเศรษฐีก็บอกให้ยายร้อยกابلานไปหาน้ำมาดื่ม พร้อมกับก็สะกดรอยตามไปด้วย พอ ยายร้อยกابلานไปชะ โกงคูนน้ำซึ่งอยู่ที่ก้นห้วยลึกลงไป บุตรเศรษฐีก็ผลักให้ยายร้อยกابلาน ตกกลงไปตายอยู่ที่ก้นห้วย จากนั้นก็ให้เคลื่อนขบวนวัวต่างกลับไปเล่าให้พ่อฟัง ซึ่งเศรษฐีผู้พ่อก็พอใจ เพราะคิดว่าบุตรของตนจะได้เป็นราชบุตรเขยอย่างแน่นอน

เมื่อลูกเศรษฐีไปเยือนนางอจจรานั้นนางก็ถามถึงยายร้อยกابلาน โทษสัตว์ บุตรเศรษฐีก็ว่า ยายร้อยกابلานป่วยและตายในป่าแล้ว โดยที่ตนได้พยายามรักษาอย่างเต็มที่แล้วแต่ก็ไม่อาจรักษา ชีวิตของยายร้อยกابلานไว้ได้ นางทราบเช่นนั้นก็มีแต่ความทุกข์อยู่ในใจ บุตรเศรษฐีก็แสร้งทำเป็น

เสียใจและปลอบโยนนางต่างๆ และว่าชายยากจนผู้นั้นก็เสียชีวิตไปแล้ว และเสนอให้รักตนแทน โดยเฉพาะตนมีทรัพย์มากและมีหน้ามีตามากกว่า ซึ่งนางอัจฉราเมื่อเห็นว่าอ้ายร้อยกาบลานตายไปแล้วจึงตัดสินใจยอมรับบุตรเศรษฐี จากนั้นจึงทูลความแก่พระบิดา และหลังจากนั้นก็ได้มีงานอภิเษกสมรสของพระบิดาและบุตรเศรษฐีขึ้น

ฝ่ายอ้ายร้อยกาบลานที่นอนตายอยู่ที่ก้นห้วยนั้น แม้เวลาจะผ่านไปถึงสามเดือนแล้ว แต่ซากศพก็ยังไม่เปื่อยเน่า เมื่อพระอินทร์ทราบเหตุแล้วก็นำน้ำอมฤตมากรอกเข้าปากให้ฟื้นคืนมา แล้วพระอินทร์ก็บอกทางกลับเมืองพาราณสีให้ หลังจากที่อ้ายร้อยกาบลานเดินไปตามทางที่พระอินทร์แปลงบอกนั้นส่วนพระอินทร์ก็แปลงเป็นชายแก่ที่ป่วยหนักไปดักรออยู่ข้างหน้า เมื่ออ้ายร้อยกาบลานไปพบเข้าก็ไปช่วยดูแล พระอินทร์แปลงก็บอกว่าหากตนตายแล้วก็ขอให้ฝังไว้ในที่นั้น และยกยามประจำกายให้ ในยามมีรองเท้าวิเศษสวมแล้วหะเหได้ กับไม้เท้าวิเศษตันชี้ตายปลายชี้เป็น และพิณวิเศษซึ่งมีเสียงข่มข่าศึกและโน้มน้ำใจคนให้เมตตา เมื่อพระโพธิสัตว์ฟังศพพระอินทร์แปลงแล้วก็สวมรองเท้าวิเศษหะเหกลับเมืองพาราณสี เมื่อถึงเมืองแล้วอ้ายร้อยกาบลานโพธิสัตว์ก็ลอยอยู่ในอากาศ และคิดพิณให้มีเสียงไพเราะกังวาลไปทั่วเมือง เศรษฐีพ่อลูกได้ยินเสียงพิณก็ตระหนักว่าเป็นเพลงพิณของอ้ายร้อยกาบลานเป็นแน่ จึงพากันเตลิดหนีเข้าป่าด้วยความหวาดกลัวว่าจะถูกตามฆ่าและกระเซอะ กระเซิงไปจนตกเหวตายทั้งสองพ่อลูก

ฝ่ายนางอัจฉราเมื่อได้ยินเสียงพิณแล้วก็รู้ได้ว่าเป็นเสียงพิณจากอ้ายร้อยกาบลาน แต่นางก็สงสัยว่าเมื่อเสียชีวิตไปแล้วจะกลับคืนมาได้อย่างไร ครั้นเงยหน้าขึ้นก็มองเห็นอ้ายร้อยกาบลานโพธิสัตว์ซึ่งอร่ามเรืองอลังการอยู่ในอากาศ คนทั้งหลายที่เห็นพระโพธิสัตว์ติดพิณอยู่ในห้วงอากาศก็พากันยกย่องสรรเสริญในบุญญาธิการของหนุ่มน้อยที่ทุกคนเคยมองข้าม ส่วนพญาพาราณสีเมื่อเห็นชายหนุ่มลอยอยู่ในอากาศเช่นนั้น ก็เห็นว่าชายดังกล่าวมีบุญสมพารอันมาก จึงให้จัดเครื่องบูชาสักการะอัญเชิญชายหนุ่มให้เป็นกษัตริย์ เมื่อพระโพธิสัตว์รับคำเชิญแล้วก็เลื่อนลอยลงมาสู่ลานพระราชวัง จากนั้น พญาพาราณสีก็อภิเษกอ้ายร้อยกาบลานและนางอัจฉราให้ครองกันและครองเมืองพาราณสี ซึ่งอ้ายร้อยกาบลานก็ให้เสนาไปปรับบิดามารดาของตนไปอยู่ในพระราชวังด้วย

อ้ายร้อยกาบลาน โปธิสัตว์และนางอัจจราก็ได้ทำบุญรักษาดีอย่างสม่ำเสมอ เมื่อสิ้นชีวิตแล้วก็ได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต

ในท้ายเรื่องมีประชุมชาดกว่าพระอินทร์คือพระอนรุทธเถร, เศรษฐีผู้บิดาคือองคุลิมาล, บุตรชายของเศรษฐีนั้นคือเทวทัต, บิดามารดาของพระโปธิสัตว์คือพระเจ้าสิริสุทโธทนะกับนางสิริมหามายา, นางอัจจราได้แก่นางยโสธราพิมพา, บุคคลอื่นนอกเหนือนี้ได้แก่พุทธบริษัท, และอ้ายร้อยกาบลานคือพระพุทธองค์

รวมรายชื่อชาดกล้านนา

(นับรวมทั้งหมดเท่าที่พบ)

(โปรดอ่านเพื่อความฉบับย่อจาก “สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคเหนือ”)

กฐินชาดก	กิตติกาฤกษ์ฟ้า	ค่อมเปลี่ยชาติดี
กนกราช	กุกุรชาดก	คัทธนะจิกุ้งดีด
กนกวันฉัตรชาดก	กฤษณกฤษณินทรชาดก	คันทนกุมาร
กปีราชชาดก	กฤษณะ	คันทนาภูกะ
กล้วยพันกอ	กฐาตาลปีณชาติตะ	คามณีจันทชาดก
กัณณกวดิ	กุมมารบ่าวน้อย	คุณชาดก
กัปปณะ	กุมมารมดส้ม	คุตติลชาดก
กัมมวิปาก	กุมมารอ่อนน้อย/กุมารอ่อนน้อย	คุรุธรรม์
กากินซากข้าง	คุรุคมกิศชาดก	โคณบุตร
กาเผือก	คุรุธรรมชาดก	โคณ โลหชาดก
กายนคร	คุลปุตตะ	ควายสามเขา
กาขันนิจาดูรชาดก	คุสสราชาดก	จัวเขาทอง
กาแลโป่ง	เกสนางข้าง	จัวน้อย
กาหยอม	โกมาริชชาดก	จ๊กกวัตติราช
ก้ากาด้า	โกลาหล ๓ ประการ	จ๊กกุดติ
ก้าพริ้วจัวทอง/ก้าพริ้ววัวทอง	ขนเต่าเขากระด้าย	จ๊กก้าขางค้ำ
ก้าพริ้วบัวทอง	ขุนปุตตะ	จักรพรรดิยาจก
ก้าพริ้วหมากเต้า	ขุรัมปชาดก	จันชาลชาดก
ก้าพริ้วหมาขาว	เขมกุมาร (๑)	จันทกนินรี
ก้าพริ้วหมาดำ	เขมกุมาร (๒)	จันทกุมาร
ก้าพริ้วหมาเนา	เขี้ยวสองมอน	จันทมาดกชาดก
ก้าพริ้วเหล็กไน	ครหิตชาดก	จันทชาดก
กิตติกาไถ่น้อย/ กิตติกาดาววี/	ครุฑกับแมงเม่า	จันทปโชติชาดก

จันทพราหมณ์	ช้างงาเดียว	ทริวาหนชาดก
จันทราชชาดก	ช้างเจ็ดหัวเจ็ดหาง	ทศพิชราชธัมม์
จันทสมุทท์	ช้างฉัททันต์	ทัพหังชาดก
จันทสุริยะ (๑) /จันทสุริยชาดก/	ช้างเผือกออกพงลงเปนคำ-	ท้าวเต่า/ท้าวเต่าองค์คำ
จันทสุริยะแห่คำ	-ออกพื้นเปนขาว	ทูกกนิปาตะ
จันทสุริยะ (๒)	ช้างโพรงนางผมหอม	ทูกัมมชาดก/ทูกัมมปัจฉิมทิศะ
จันทโสกา	ช้างสามงาปลาสามเงี่ยง	ทูลคตกุมารสามโป้งสามกิ้ว
จันทะลายแมว	ชีวหาลิ้นคำ	ทูลคตกุมารอ่อนน้อย
จัมเปยชกชาดก	ชุมพูนิมิต	ทูลคตสามโป้งสามกิ้ว
จิตตมานวชาดก/จิตตมานว	ชุมพูปติ	ทูลฐราชชาดก
จิตตสารี	ชุมพุราชแดงเขียว	ทูลทชาดก
จิกุ้งคิด	ไชยสังกะ	ทูลละแม่วขาว/ทูลละ -
จีจอมดอกแก้วมหวัน	ดอกแก้วมหวัน	- แม่วขาว
จีวรสังขตวัตต์	ดาววิไถน้อย	ทูลชาดก
จุมปาสีตัน	ตัจฉกสกร	เทวทูตทั้งห้า
จูฬโลกชาดก	ติริตวิจฉชาดก	เทวีสีสหชาดก
จูฬสุตต โสม	ติลมภูริชาดก	เทวันธสุตต์
เจตนาเกทา	ติสสจันทกุมาร	ธัมมธัชชาดก
เจ้าบุญหลง/บุญหลวง	ติสสเถรวัตร	ธัมมปฏิสังขตวัตต์
เจ้าสุวัตร-นางบัวคำ	คุณทิลชาดก	ธัมมपालกุมาร
เจ้าโสหนานแลนางปลวี่	ตุลลชาดก/ตุลลปัจฉิมทิศะ	ธัมมपालมุสิกะหนูเผือก
ฉัททันตชาดก	เตโชยาโม	ธัมมปาละ/ธัมมปาละหนูเผือก
เฉลิมยวฉลาด	เคมียชาดก	ธัมมปาละไม้เจ็ดคด
ชมพูนิมิต	เต้าคำ	ธัมมภัณฑาคาริกะ
ชมพุราชแดงเขียว	เต้าน้อยของคำ	ธัมมมหาวิบาก
ชมพูหมากเต้า	ไตรปิฎก	นกกระจบ
ชรูทปานชดก	โถงสามประการ	นกขี้ไถ
นกยูงคำ	นางอมรา	ปลาไนคำ

นกไส้แพะช้าง	นางอรพิมพา	ปัญญาธกุมาร
นครฐาน	นางอุทรา/อุทรลา	ปัญญาพลชาดก
นครโสภณีย์	นานาลันทชาดกะ	ปัญหากากับแมงป่องและครุฑ กัปปแมงเม่า
นครชีวาชดก	นารทมหาพรหม	ปัญหากากับหนอน
นลกชาดก	นิพพาน ๓ ประการ	ปัญหากาและแมงเม่า
นันทกุมาร	นิพพานสูตร	ปัญหานกเป่า
นันทกุมาร/ นันทเสนกุมาร/ นันทเสนกุมารชาดก	นิยายลาชงู	ปัญหาปูดำ
นันทิกา/นันทิกาพระญา - บ่าวน้อย	เนมิราช	ปาจิตตกุมาร
นันทโทปนันทนาคราช	บัวพันกาบ/บัวหอมพันกาบ	ปิฎกมาลา
นาคเขาคำ	บัวพันกระ	ปิฎกะทั้งสาม
นางกนิษฐี	บัวรวม บัววงรีขาว บัวรอง	ปุลณกุมาร/ปุลณนาค/ - ปุลณนาคกุมาร
นางกนิษฐี/ปูลู้อัยเอ็ด	บัวรวงสีโกสอ	ปูดำ
นางแก้วร้าน	บัวรวงสีโกสอ	ปูแกนย่าแกน
นางไขแก้ว/นางไขแก้วชาดก	บัวรวงสีหงส์อำมาตย์	ปูลู้อัยเอ็ด
นางไขพราง	บัวรพระพญาบ่าวน้อย	เปตพลี
นางไขฟ้า	บัวหอมพันกาบ	แปดแล้งออกขอด
นางคันธเกสาผมหอม	ปฎิจจสมุปปบาท	โปราณกัปปิลวัตตูปุรณันทราช- ชาดก
นางงูอม	ปฐมมูลมูถิ	โปราณชาดก/โปราณกัปปิล วัตตูปุรณันทราชชาดก
นางแดงอ่อน	ปฐมสัมโพธิกถา	โปราบ่าวน้อย
นางบัวคำ	ปฐมกุมาร	โปริสาทกนิษฐี
นางปฐมสังกา	ปฐมชาดกะ	พกชาดกะ
นางผมหอม	ปฐมพราหมณ์	พกุลชาดก
นางหมากพินคำ	ปฐมมะโยบัว/ปฐมโยบัว	มาฆสามเณร
นางหอยไห้	ปฐมมุขกุมาร	มาตาปิตุ
พริราหูหนวก/พริราหูหนวก- ชาดก	ปรหมโฆสา	
	ปลาช่อน	
	ภูริทัต	
	ไภยราช	

พยัคฆมิตตชาดก	มฆชาดก	มาตุธารกวัตตุ
พรหมกุมาร	มงคลสูตร	มาลัยโปรดโลก
พรหมโมสชาดก	มณิกัณฐชาดก	มิตตพินธุ
พรหมจักรชาดก	มณีนังสสุกรชาดก	มูทธาภิจักกะ
พรหมทัต/พรหมทัตต์หน้าแว่น	มหาชนกชาดก	มุกุปาณิชาดก
พระเจ้าสิบชาติ	มหาชนสันธะ	มุลกิตติ
พระเจ้าห้าพระองค์	มหาไชย	มุลตันไตร
พระญากาเผือก	มหาคุณหิ/มหาคุณปัณทิต/ มหาคุณหิหนูเผือก	มุลปถมกัปปี
พระญาคางคก/คันทคาก		มุลลกิตติ
พระญางัว / พระญางัวน้อย	มหาปทุมมกุมารชาดก	มุสิกะหนูคำ
พระญาจักรพรรดิ	มหาปนาทชาดก	แม่โคสก
พระญามดส้ม	มหาปฎฐาน	แมงสีหนูห้าตา
พระอภัยมณีชาดก	มหาพลชาดก	แม่ร้าง ๑๒ คู่
พรานป่าจีนสี่	มหามูลนิพพานสูตร	แมวขาว
พราหมณ์ปัญหา	มหาวงส์แดงอ่อน (จากลาว ?)	โมคคัลลานหลงโลก
พลสังขยาชาดก	มหาวิบาก	โมรชาดก
พหลกาวิ/พหลกาวิชาดก	มหาสีลวราชชาดก	ไม้เจ็ดคด
พาราณสีราชชาดก	มหาสุรเสนชาดก	ขมกะ
พิมพ์าชนะนุ่นจิว	มหิงสชาดก	ชักจินี
พุทธสังคหโลก	มหิสสชาดก	ขุนัญญเขยยราช
พุทธเสนกชาดก	มโหสถ	รัตนมณี/รัตนมณีชาดก/ รัตนมณีกุมารมดส้ม
แพะคำ	มะลิซ้อน	รัตนรังสี
ภักคชาดก	มังฉาพระญาปลาช่อน	รัตนะแสงคำ
ภันฑาคาริกชาดก	มัจฉาลชาดก	รัตนะแสงพื่อ
ภัทรกุมภสุราโสณฑชาดก	มัจฉุกุณฑลีชาดก	
รัตนปัทมาชาดก	สมภมิตตชาดก/สมภมิตต- ชาดก	สิรินันทะ
ราโฆวาทชาดก		สิริวิปุลกิตติ

ลาภกุมาร/ลาภกุมารชาดก	สมุททโมสชาดก	สีหนาทา/สีหนาทชาดก
เลื่อมหลวง	สมุททชาดก	สีวิชัยชาดก
โลกนัยชาดก	สรภูชาดก	สีวิชัยตัดคำ/สีวิชัยยนต์หงส์/ สีวิชัยช้างเผือก
โลกวินัย	ศรีบัวทอง	สีหนาทชาดก
โลกหานี	สะเพาธัมม์	สุกชาดก
โลกาสมมตราช	สังขปัดตชาดก	สุโขช้างนำ
โลกกชาดก	สังขวัชตนะ	สุโขพริราชาดก
โลลชาดก	สังข์สิงห์ธนูชัย	สุขวันฉะ
โลหชีวหาถีนคำ	สังคามวจรชาดก	สุชตาชาดก
วงส์สวรรค์	สัตพลทธิ/สัตพลทธิชาดก/ นกรระจาบ	สุดตโสม/สุดตโสมชาดก
วชิรสารัตถสังคหะ	สามโป่งสามแก้ว	สุทธนุชาดก / สุทธนุชาดก / สุทธนุชาดก
วนานกุมารชาดก	สารทมานวะ	สุทธนชาดก/สุทธนกุมาร
วอกโลหิน/วอกไข่หิน	ศาลูกชาดก	สุนักขชาดก
วิภูฏกชาดก	สิการชาดก	สุนันทราช
วัฒนพราหมณ์	สิงคาลมานพ/สิงคาลมานวะ	สุปัดตชาดก
วาศักสินธวชาดก	สิงห์คายนาง	สุพรหมโมกจะหมาเก้าหาง / - สุวันฉ โมกจะ
วิฑูรปัททิต	สิทธตปกาสนี	สุภมิตตชาดก
วินิลกชาดก	สิทธาถ์	สุมังคละหัวควายแห้ง
วิปุลราชชาดก	สิทธิสารชาดก	สุรินทชมพู/สุรินทชมพู
วิภังคะ	สิรสากุมาร/สิรสากุมารชาดก	สุริยวงส์ไกสอร
วิธีปัททิตชาดก	สิริจุทามณีชาดก	สุริยวงส์หงส์อำมาตย์
วิสุทธิยา	สิริโจรชาดก	
เวสสันตระ	สิริธรรชาดก (๑)	
เวสสันตระรวม	สิริธรรชาดก (๒)	
สุริยะแหคำ/สุวันฉะแหคำ/- จันทสุริยะแหคำ	สุวันฉะเสฏฐี สุวันฉะหงส์คำ	หงส์สองหัว/หงส์สองหัวชาดก หงส์หิน

สุริยาพินคำ	สุวัณณะขางคำ/สุวัณณะจักก่าคำ	หนูคำ
สุรูปปราชชาดก	สุวัณณะ โคมคำ	หนูเผือก
สุรูปาทา	สุวัณณะจักก่าคำ	หมากน้ำเต้าจมหากหินฟู
สุวัณณ โลมะหมีขนคำ	สุวัณณะข้างเผือก	หมาเก้าหาง
สุวัณณกุมมาร/สุวัณณกุมาร	สุวัณณะต่อมคำ	หมาขนคำ
ชาดก/สุวัณณกุมมารปัญหา	สุวัณณะเต่าคำ/เต่าคำ	หมาขาวแมวพอน
สุวัณณกุพีรชาดก	สุวัณณะหนูคำ	หมารุย/หมาขุย/หมาขุย
สุวัณณจักกวัตติราช	สุวัณณะหอยสังข์	หมีขนคำ
สุวัณณชมพู/ชมพูนิมิต	สุวัณณะเห่นคำชาดก	หมูหิน
สุวัณณชีวหาลินคำ	สุวัณณะแหคำ	หอยให้/หอยให้ชาดก
สุวัณณ โมกขะ	สุวัตร/สุวัตต์	หอรมานชาดก
สุวัณณปทุมมุกการมาร/ สุวัณณปทุมมุกขชาดก	สุหนูชาดก	หัวใจเปรด
สุวัณณพรหมทัต/สุวัณณ- พรหมทัตชาดก	สุกรชาดก	เห่นคำ
สุวัณณภูมินท์	เสฏฐีกระเบื้องหม้อ/ เสฏฐี - เฟื่องหม้อ	แหคำ
สุวัณณมิกชาดก	เสฏฐีทั้งห้า	อชิตตราชาดก
สุวัณณมุกขะ	เสตป็นชิตชาดก/เสตป็นชิตะ	อดุลละ/ตุลกชาดก
สุวัณณมุสิกะหนูคำ	เสนกป็นชิตะ	อนุสสติ
สุวัณณเมกขะหมาขนคำ	เสยขชาดก	อมิตตพินธุชาดก/ อมิตตา- พินธุ/มิตตพินธุ
สุวัณณโมรชาดก	เสี่ยวผีเสี่ยวคน	อริฎฐชาดก/อริฎฐกุมารชาดก
สุวัณณราช	เสื่อคายเสื่อนอน	อรินทุม/อรินทุมมราชชาดก
สุวัณณสยาม /สุวัณณสาม	แสงเมืองหลงถ้ำ	อรุณวดี
สุวัณณสังขะ/สุวัณณสังขราช- กุมาร/สุวัณณะหอยสังข์	โสดาป็นนะ	อลีนจิตตชาดก
อ้อมล้อมแดงเขียว	โสนันทกุมาร/โสนันทชาดก	อสหิตชาดก
ออรพิมพา/นางออรพิมพา/ ปาจิตตกุมาร	หงส์ผาคำ	อ้อมล้อมต่อมคำ
	อาทิตตราชาดก	อุทปานทุสชาดก
	อานิสงส์อวกัสสา	อุทุมพรชาดก
	อ้ายร้อยกาบลาน	อุเทน

อันตชาติกะ

อัพันตรชาติกะ

อัสนไณย

อ้ายร้อยขอด

อารามพุทธชาติกะ

อุทธรธา/อุทธธา

อุรคชาติกะ

อุลลุกชาติกะ

อุสสาบารส

(รวม ๔๖๔ ชื่อ)